

BUDAPESTI GAZDASÁGI EGYETEM
Kereskedelmi, Vendéglátóipari
és Idegenforgalmi Kar

Trianon emlékezete a művészetek és a kultúrák közvetítés tükrében

Konzulens:

Schultz Éva
Tanársegéd

Készítette:

Szepessy László
Közösségszervezés BA
Kulturális közösségszervező
Nappali tagozat
2021

Budapesti Gazdasági Egyetem
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Eredetiségi nyilatkozat a szakdolgozatról/projekt munkáról

Hallgató adatai	
Név, Neptun-kód	Szepessy László H N O Z U 5
Elérhetőség	Telefonszám: +36 70 943 3785
	E-mail cím: szepessylaszlo@gmail.com
Levelezési cím (ir. sz., város) (utca, házszám stb.)	9 5 4 5 Jánosháza
	Szent István utca 45.
Kar (rövidítve), tagozat, szak	K V I K Nappali, Közösségszervezés

Szakdolgozat/projekt munka adatai	
Szakdolgozat/projekt munka címe	Trianon emlékezete a művészetek és a kultúrák közvetítés tükrében
Témavezető	Schultz Éva

Alulírott *Szepessy László* nyilatkozom, hogy a csatoltan bírálatra és védésre beadott szakdolgozat/projekt munka teljes egészében a saját munkám. A felhasznált forrásokat az irodalomjegyzékben feltüntettem, a rájuk vonatkozó, szabályszerű hivatkozásokat a szövegben megtettem. A szakdolgozat/projekt munka más szakon vagy intézményben sem a saját nevemben, sem máséban nem került beadásra. Tudatában vagyok annak, hogy plágium (más munkájának sajátomként történő feltüntetése) esetén a szakdolgozat/projekt munka érvénytelen, ezért elutasításra kerül.

.....
(aláírás)

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet szeretném kifejezni mindazoknak, akik segítségemre voltak a kutatásban, különösen témavezetőmnek, Schultz Éva tanárnőnek, aki mind a szakirodalom, mind a primer kutatás terén utat mutatott, és észrevételeivel segített dolgozatom megírásában. Szeretném megköszönni édesanyámnak a végtelen türelmét, és keresztanyámnak a hasznos tanácsokat.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	1
Bevezetés.....	3
1. Dualizmustól a Horthy korszakig - 1867-1920	4
1.1. Mi vezetett Trianonhoz?.....	4
1.2. Mit jelentett Trianon?	10
2. Horthy korszak és a nyilas terror időszaka – 1920-1945	14
2.1. Politikai háttér és emlékezet.....	14
2.2. Képzőművészet és építészet	16
2.3. Irodalom	20
2.3.1. Irodalom, mint a korszak propagandaeszköze	22
2.3.2. Maradandó irodalmi értékek a Trianon-szindrómáról.....	24
2.4. Zene-és táncművészet.....	27
2.5. Színház és filmművészet	29
2.5.1. Színháztársaság Magyarországon	29
2.5.2. Színház az elcsatolt területeken.....	31
2.5.3. Filmművészet	33
3. Magyar Köztársaság időszakától a rendszerváltozásig – 1945-1990.....	35
3.1. Politikai háttér és emlékezet.....	35
3.2. Képzőművészet és építészet	38
3.3. Irodalom	39
3.4. Zene-és táncművészet.....	41
3.5. Színház és filmművészet	42
4. Rendszerváltozástól napjainkig – 1990-2020	43
4.1. Politikai háttér és emlékezet.....	43
4.2. Képzőművészet és építészet	45
4.2.1. Emlékművek határon innen és túl	45
4.2.2. Trianon a festészetben	47
4.2.3. Múzeumok.....	47
4.3. Irodalom	48
4.4. Zene-és táncművészet.....	49
4.5. Színház és filmművészet	50
5. Vizsgálati anyag és módszer	52

5.1. Kutatás típusa	52
5.2. Vizsgálat ideje és helye	52
5.3. Módszertan	52
5.4. Alkalmazott szoftver	52
6. Eredmények.....	53
7. Konklúzió.....	61
8. Befejezés	64
8.1. Javaslat	66
9. Melléklet.....	67
9.1. Kérdőív	67
10. Irodalomjegyzék.....	77

Bevezetés

Dolgozatom Trianon emlékezete a kulturális szegmensek tükrében témát igyekszik körüljárni. Azért választottam ezt a témakört, mert úgy látom, hogy bár számos kutató tárgyilagosan igyekszik feltárni ezt a kérdést, és bár ma már nyíltan beszélhetünk róla, mégsem tesszük ezt elegendően és eleget. Ezen a területen számos tévhit uralkodik, amelyeket a korszakok emlékezetpolitikája hatásosan tudott – és tud a mai napig – felhasználni. Ami viszont ennél is ijesztőbb, hogy úgy tűnik a rendszerváltozás után felnövő globalizált nemzedékek identitástudatának kialakulásához ez az esemény már nem járul hozzá, a szabad határok korában Trianon már nem egyenlő az elszakítottsággal, ezért nem is kívánnak beszélni róla, s legfeljebb akkor éreznék át a súlyát, ha megszűnne az internetkapcsolat. Bízom benne, hogy egyszer képesek leszünk feldolgozni Trianonnak akár a traumáját, akár a neurózisát, de a múltunk iránti érdeklődésünket és az abból való okulás lehetőségét ennek az érdektelenségnek az oltárán nem szabad feláldoznunk.

Kutatásom első felében bemutatom, hogy mi vezetett Trianonhoz és milyen következményekkel járt az, majd azzal foglalkozom, hogy száz év távlatából miképpen igyekeztek Trianont értelmezni és feldolgozni a kulturális területek az anyaországban, illetve az elcsatolt területeken. A dolgozatom második felében pedig a következő kutatási kérdésekre keresem válaszokat:

- A ma élő embereknek jelent-e még valamit Trianon?
- A fiatalokat tényleg nem érdekli már a témakör?
- Transzgenerációs traumának tekinthető Trianon?
- Melyik kulturális területen találkoztak már ezzel a témával?
- Ismerik a Trianonhoz köthető helyszíneket, emlékműveket, intézményeket?
- Valóban meghaladtuk már a revízió eszméjét?

Trianon témájának feldolgozatlanságából kiindulva, és a száz éves évforduló alkalmával, úgy gondolom a téma még napjainkban is aktuális relevanciáját tekintve.

1. Dualizmustól a Horthy-korszakig

1867-1920

1.1. Mi vezetett Trianonhoz?

Minek tudható be a Trianoni békeszerződés? A rövid válasz egyszerű, mert elvesztettük a háborút. Ennél azonban sokkal összetettebb a kérdés. Egy sor, különböző területen kell megvizsgálnunk az Osztrák-Magyar Monarchiát és annak az európai államokhoz fűződő viszonyát.

Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés értelmében megalakuló, Közép- és Délkelet-Európában elhelyezkedő Osztrák-Magyar Monarchia területét tekintve Európában a második legnagyobb kiterjedésű államalakulat volt a cári Orosz Birodalom után, 51 milliós népességét szemlélve pedig a harmadik egész Európában, az 1910-es népszámlálás szerint. Ausztria-Magyarország vegyes etnikumú, heterogén történelmi képződmény, melyben egyetlen náció polgárainak száma sem érte el az abszolút többséget, de még a létszámbeli fölényt élvező, legnagyobb nemzetet képviselő német is csak majd egy negyedét (24%) tette ki a birodalom belül, őket követték a magyarok (20%), csehek (13%), lengyelek (10%), ruszinok (8%), románok (6,5%), horvátok (5%), szerbek (4%), szlovákok (4%), szlovének (2,5%), olaszok (1,6%) és bosnyákok (1%). Az összlakosság vallási megosztottsága tekintetében egy fokkal homogénebb képet mutatott a Monarchia. A dualista berendezkedésű államszövetség két államalkotó félből állt, az Osztrák Császárságból és a Magyar Királyságból. Előbbi 14 tartományra volt felosztva, utóbbi államjogi értelemben mindössze 2 közigazgatási egységre oszlott fel, a szűkebb értelemben vett Magyar Királyságra, és az 1868-tól autonómiát élvező társországra, a Horvát-Szlavón Királyságra. A horvát autonóm terület nélkül is csak 54% volt a magyar ajkúak száma a Királyságon belül, azzal együtt pedig 48% volt ez az arány. Az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét tagállama rendelkezett önálló kormánnyal, közigazgatással és parlamenttel. A had- és külügy, illetve ezekhez kapcsolható pénzügyek közösek voltak, amelyeket közös minisztériumok vezettek, továbbá a bank, a pénz-és a vámrendszer is közös fenntartású volt. Ezek tekintetében az állami szuverenitás a tagállamokban részlegesen sérült, a birodalom egyközpontú maradt.

Mint említettem, az 1868-as horvát-magyar kiegyezés keretében a magyar politikai elit elismerte a horvátot politikai nemzetként, így Horvát-Szlavónország területi és politikai

autonómiát élvezhetett. Ugyan a Monarchia többi tartománya felett nem volt döntő befolyása, de a saját területén önálló közigazgatást vezethetett, parlamentet alakíthatott, a magyar országgyűlésre a saját országgyűléséről képviselőket bízhatott meg, és a két ország közötti kapcsolatot fenntartó tárca nélküli minisztert választhatott. Az állam vezetője a magyar király által választott bán volt. Számos területen, mint a bel- és igazságügy, illetve a közoktatás- és vallásügy terén önkormányzati jogot kapott. Horvát-Szlavónországban a horvátot hivatalos nyelvként használhatták. A Monarchián belül még Galíciában élő lengyelek rendelkeztek hasonló, bár nem ennyire kiterjedt jogokkal. A többi nemzetnek azonban nem járt ennyi sem, így a Monarchia területén élő népek az 1848-as elvek mentén fogalmaztak meg kritikát a birodalommal, és azon belül a Magyar Királysággal szemben.

Miután a latint, mint halott nyelvet, már nem kívánták alkalmazni állami nyelvként a Királyságon belül – a horvát területen kívül – a magyar lett a hivatalos. Erre próbált megoldást találni a magyar politika az 1868-as nemzetiségi törvénnyel, amely szabad nyelv- és kultúra használatot igyekezett biztosítani a Királyság népei számára. A korszak általános nemzetiségi- és kisebbségi ügyek kezelését tekintve, többnyire haladó és liberálisnak tekinthető törvény azonban kevésnek bizonyult a Királyság népei számára. A 19. század közepén az államalakulatban lakó népek elitjei, a dinamikusan előtörő nacionalizmus hatásának következtében többnyire politikai és területi autonómia igényével fordultak az Osztrák-Magyar Monarchiához, majd a század végére a föderáció, az államalkotó tagállamiság képe volt az általános vélekedés. A Monarchia ezekhez a reformokhoz Ferenc Ferdinánd trónörökös személyével kerülhetett volna a legközelebb, aki nyíltan rokonszenvezett a szláv népekkel.

A XIX. század elején Európa térképe még nagyon más volt, mint amilyenné a század végére vált. A Német-Szövetség nem volt területileg egységes; az itáliai félszigeten még számos királyság és városállam helyezkedett el; az Oszmán Birodalom pedig egészen a Balkánon helyezkedett el – Montenegró kivételével - az Orosz Birodalommal és az Osztrák-Magyar Monarchiával volt határos. A század végére már teljesen átrendeződött Európa térképe, új államok jöttek létre. Megalakult nyugaton a Német Császárság, Olaszország, és felbomlásnak indult az Oszmán Birodalom is, amely Görögország Szerbia, illetve Románia létrejöttét eredményezte. A Monarchia szempontjából 3 irredenta törekvésű szomszédos állam sorakozott fel: Olaszország, Szerbia és Románia. Ezek a szomszédos egyesülési törekvések is katalizátorként hatottak a birodalmon belül élő népek nacionalizmusának dinamizmusára. Legszembetűnőbben ezek a kisantant első világháborús hadicéljaiban és a háborút követő politikai mozgalmak gyors fellendülésében nyilvánultak meg.

Ugyanakkor figyelembe kell vennünk a nagyhatalmak céljait is, amelyek időszakról függően változtak, eltértek. Míg az 1848-49-es szabadságharc idején a nyugati nagyhatalmaknak érdeke volt a Monarchia egyben tartása, ezzel rögzítve a közép-európai erőegyensúly kontinuitását, az első világháború idején ez már nem volt ennyire egyértelmű. Azonban az mindenképpen világossá vált a legtöbb nagyhatalom számára, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia addigi állapotában nem maradhat fent. A nyugati hatalmak döntő többsége föderatív reformokban gondolkodott, míg ezzel szemben a cári Orosz Birodalom egyértelműen a Monarchia feldarabolása mellett érvelt geo- és biztonságpolitikai okokra hivatkozva. A francia, amerikai, és angol hatalmak 1918 tavaszának végén döntöttek el, és állapodtak meg konszenzusban arról, hogy a föderatív intézkedések már nem lehetséges opciók a háború lezárása után. Az első világháborús események 1918 tavaszára a központi hatalmak várható győzelmét jelezték előre. Miután a betörő román csapatokat kisöpörték Erdélyből, és egészen Bukarestig hatoltak, ezzel Romániát fegyverszünetre kényszerítették, az Orosz Birodalom belpolitikai akadályok miatt pedig nem tudta tovább folytatni a harcokat, és 1918. március 3-án aláírta az akkor már Szovjet-Oroszország a breszt-litovszki békét. Az uralkodó IV. Károly, aki Ferenc József 1916-os halála után vette át a birodalom irányítását, 1918 áprilisában Franciaországgal folytatott sikertelen különbéke tárgyalásokat, amelynek részletei nyilvánosságra kerültek, az uralkodó pedig a központi hatalmak előtt magyarázkodásra kényszerült. A keleti front katonai győzelmein felbátorodva, és a megrendült német bizalmat visszaszerzendő, az Osztrák-Magyar Monarchia 1918 májusában megkötötte a spai egyezményt, mellyel katonailag, gazdaságilag és politikailag is odaláncolta magát a Német Császársághoz. A nyugati hatalmak 1918 nyarán az európai erőviszonyok német túlsúlyától, illetve Mittel Europa tervétől s a világgazdasági és -politikai német hegemon helyzettől tartva már arról vitatkoztak, hogy miként kéne feldarabolni a birodalmat, és a kisantant számára korábban beígért területeket hogyan osszák fel. 1918 őszére összeomlottak a központi hatalmak frontvonalai, az antant csapatok a nyugati fronton, illetve Olaszország és Bulgária felől betörték, a központi hatalmak elvesztették a háborút az év októberében.

1918. október 31-én kitört Magyarországon az őszi forradalom, Károlyi Mihályék leváltották a kormányt, az állam a Magyar Népköztársaság nevet vette fel, Tisza Istvánt pedig ismeretlenek meggyilkolták. Kitört a káosz, egy addig nem tapasztalt erőszakhullám söpört végig a hátszágon, amely részben társadalmi, részben etnikai alapon szerveződött. 1918. november 3-án a Monarchia hadvezetése aláírta a padovai fegyverszünetet, amely elrendelte az osztrák-magyar megszállás alatt tartott területek haladéktalan elhagyását,

és a délnyugati fronton húzott meg demarkációs vonalat a magyar határoktól távolabb. Az antant csapatok azonban tovább indultak, megfelelő véderő híján nem volt lehetőség a határt jelentő Száva partján az ellenállásra. 1918. november 13-án konkretizálták a fegyverszüneti egyezményt a belgrádi katonai konvencióban, és újabb demarkációs vonalat állítottak fel, amely már több helyen is érintette a határokat délnyugaton, délen és keleten egyaránt, továbbá korlátozták Magyarország haderejét. Károlyi Mihály vezette kormány Jászi Oszkárral az élen még igyekezett békés módon rendezni a viszonyt az antattal, szociális reformokat végrehajtani az országban, integer, kantonális átalakítással meggyőzni a szomszédokat az együtt maradásra, de a nemzetek már hallani sem akartak ilyenről. 1918. december 1-én a gyulafehérvári nagygyűlésen a románok kimondták Erdély Magyarországtól való elszakadását, és Romániával való egyesülését. A román csapatok ismét hadüzenetet küldve hadba léptek, és lassan haladva december elejére elérték a demarkációs vonalat. Szintén december 1-én megalakult a délszláv egységállam, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság – későbbi nevén Jugoszláv Királyság –, miután ősszel már kijelentették elszakadásukat Magyarországtól. Északon a Csehszlovák csapatok nyomultak be francia engedéllyel Szlovákia területére. Ezalatt Magyarországon a teljesen szétesett hadsereget igyekeztek újjászervezni, ugyanis a Monarchia hadserege több nemzetből állt, így Magyarországnak nem volt nemzeti hadserege, amelyet a határainak védelmébe tudott volna állítani. A hazatérő katonák fegyelmezetlensége pedig okot adott az azonnali leszerelésre, s egy új hadsereg felállítására. A hadseregtoborzás számos akadályba ütközött, mint a háborúból való kiábrándultság, az alacsony zsold, a földosztás elmaradása és az ellentmondásos hadvezetés.

1919. január 18-án megnyitották a Párizs környéki békekonferenciát, amelyre kizárólag a győztes hatalmak szakértőit, képviselőit hívták meg – Szovjet-Oroszország kivételével – a békeszerződés tartalmának megvitatására. Károlyi belátva naiv hozzáállását rájött, hogy nem számíthat az antant nagylelkűségére. Pacifista politikai magatartását félretéve a határvédelemre igyekezett összpontosítani, Erdélyben lelkesítő beszédet mondott a sebtében felállított Székely Hadosztálynak, azonban a demarkációs vonalakat sorozatosan megszegő román, szerb és csehszlovák csapatok behatoltak az ország belsejébe, ezzel nagy nyomást gyakoroltak a vezetésre, és végül az antant hatalmak a Vix jegyzék elfogadhatatlan elvárásaival kilátástalan helyzetbe hozták a kormányt, amely kénytelen volt lemondani. Károlyi pedig köztársasági elnökként a szociáldemokratáknak adta meg a kormányalakítás lehetőségét. A szociáldemokrata párt viszont időközben megegyezett a Károlyiék alatt bebörtönzött kommunista politikusokkal. 1919. március 21-én kikiáltották Magyarországon a

Tanácsköztársaságot Kun Béla vezetésével. Néhány nappal később elrendelték a Vörös Hadsereg felállítását, amely részben ideológiai alapon szerveződött, ha figyelembe vesszük, hogy a nemzeti lobogót vörös zászlóra cserélték, de gyakorlatilag honvédelmi funkciót töltött be, ezért történhetett meg az, hogy a Székely Hadosztályból is többen, és alapvetően a kommunista eszmékkel összeegyeztethetetlen nézeteket valló egyének is beálltak a hadseregbe. 1919 április végén megállapodtak az antant hatalmak, hogy Ausztria mellett Magyarország küldötteit is meghívják a békekonferenciára, azonban a meghívó csak a bécsi antant misszióig jutott el, akik pár napig maguknál tartották a meghívót. Közben pedig a Felvidéken megindult a Vörös hadsereg ellentámadása, ezért visszavonták a meghívást, ezáltal Magyarország esélye, hogy képviselhesse magát a tárgyalásokon szertefoszlott. A vörös katonák az északi hadjárat során sikerrel verték vissza a szervezetlen csehszlovák alakulatokat, azonban a többszörös túlerő, és a több frontos háború a nyár folyamán összeroppantotta a magyar haderőt. A megszálló román csapatok elérték Budapestet, és tovább haladtak, behatoltak a Dunántúl keleti részébe. Szegeden megalakultak májusban, illetőleg a nyár folyamán az ellenforradalmi kormányok, majd 1919. június 6-án létrejött a Nemzeti Hadsereg, melynek főparancsnokává Horthy Miklóst tették meg. A román megszállás alatt Siófokra helyezték át a parancsnokságot, és a Dunántúl megmaradt részét tartották ellenőrzésük alatt. A Nemzeti Hadsereg és az ezekkel párhuzamosan létrejövő és tevékenykedő irreguláris katonai szervezetek a vörösterror elkövetőit igyekeztek elszámoltatni. Céljuk elsősorban a Tanácsköztársaság megdöntése volt. Azonban számos félkatonai egység is felelőssé tehető a fehérterrorért, ugyanakkor közvetett módon honvédelmi jelentőségűnek is elkönnyvelhető több gerillaakciójuk, amellyel a későbbiekben diplomáciai pozíciókhoz juthatott Magyarország az Őrvidék esetében. 1919. augusztus 1-én elmenekült a Tanácsköztársaság vezetése, a proletárdiktatúra véget ért Magyarország területén. (Romsics, 2020) A vörös- és fehérterror áldozatainak számáról pontos adatokat nem tudunk egyelőre, azonban az áldozatok együttes számát 1800 alá teszik a becslések. Az 1922-ben kiadott „*A vörös uralom áldozatai Magyarországon*” című könyvében dr. Váry Albert 590 áldozatot írt össze. A fehérterrortól még kevesebb adat áll rendelkezésre, de megközelítőleg hasonló számú áldozatról beszélnek. Az ellenpólus gyakran alkalmazott túlzó statisztikákat a másik fél elkövetett bűneivel kapcsolatban. Az említett 1918 őszi végi parasztfelkelések és etnikai lázongások áldozatai azonban ennél is nagyobb számú áldozatot követeltek, körülbelül 3-4000 ember halt meg a zűrzavar és rendcsinálás alatt. (Ablonczy, 2020)

Hogy a Tanácsköztársaságnak mekkora szerepe volt a határok Magyarországra nézve kedvezőtlen meghúzásában, nem derült ki a levéltárakból származó anyagokból és a

szakirodalmakból sem, azonban azt érdemes figyelembe venni, hogy mire a Tanácsköztársaság megalakult, a szakbizottsági javaslatok a határkérdéseket illetően már készen voltak. Az azonban leszögezhető, hogy a nyugati hatalmak semmiképpen nem nézték jó szemmel a bolsevikok uralomra törését, és ugyanakkor legitímálta a kisantant államoknak azt az állítását, hogy szükség van egy erős puffer zónára, amely féken tudja tartani mind a német, mind a bolsevik terjeszkedést.

A párizsi békekonferencián összeülő nagyhatalmak alapelvei között az etnikai szempont volt a kiinduló pont, a wilsoni elvek mentén igyekeztek dönteni a határokról, amelynek központi gondolatát elméletben elfogadták a konferencia résztvevői, azonban a gyakorlatban számos alkalommal felülírták ezt gazdasági tényezők, mint a vasútvonalak, stratégiai szempontok, mint a természetes határok, például a folyók védhetősége. Ezekben az esetekben a szövetséges kisantant javára döntöttek, azzal az indoklással, hogy nem szabad kitenni gazdasági és stratégiai hátránynak a frissen megalakuló államokat, ezzel is segítve a térség stabilizációját, még akkor is, ha ez a nem szövetséges Magyarország kárára történik. A legengedékenyebb és az etnikai szempontokhoz ragaszkodó fél az Egyesült Államok volt, amelynek határjavaslatai szerint Magyarország megtarthatta volna a Felvidék, Délvidék és Partium összefüggően magyar lakta területeit. A francia javaslatok voltak a legszigorúbbak Magyarországgal szemben, ez az ország tartotta magát legjobban a háború alatt a kisantantnak tett ígéreteihez. A britek álláspontja e kettő között helyezkedett el, habár többször változott a javaslatuk a szakértőiktől függően, de általában véve az amerikaihoz hasonló jellegű tervezeteket nyújtottak be. Az olasz küldöttek úgy ítélték éppen Magyarország javára vagy kárára, ahogyan a külpolitikai érdekeik megkívánták a kérdéses térségben, a délszlávokkal szemben Magyarországnak kedveztek, Románia esetében pedig inkább Magyarország ellen. A térségben politikai és gazdasági értelemben Franciaország és Anglia volt leginkább érdekelt, legkevésbé az Egyesült Államok, amelynek képviselői később haza is mentek a békekonferenciáról, és különbékét kötöttek, a párizsi békeszerződéseket nem ratifikálták.

1919. november 16-án a rend helyreállításával az antant által felhatalmazott Horthy Miklós a román megszállók távozása után bevonult Budapestre. Miután stabilizálódott a politikai elit helyzete az országban, a magyar kormány meghívást kapott a békekonferenciára, amelyre eleinte stratégiai szempontok miatt nem tervezett elutazni a delegáció, végül mégis elmentek, és gróf Apponyi Albert vezetésével először integratív elképzelésekkel, majd a Teleki Pál fémjelzte vörös térkép alapján sikertelenül igyekezett a trianoni határmenti magyarlakta

területek népszavazással Magyarországhoz való csatolásával, illetve Székelyföld autonómiájával érvelni a nagyhatalmak vezetőinek.

1920. június 4-én Magyarország megfontolva, némi vonakodás után, aláírta a békeszerződést a Nagy-Trianon palota Cottle-csarnokában. (Romsics, 2020)

Összegezve kimondhatjuk, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia területén számos etnikum élt, de egyik nemzet sem volt számottevő többségben, továbbá a Magyar Királyság területe sem volt etnikailag homogén. A kor alkalmazott politikájához képest haladónak tekinthető nemzetiségi politika ellenére a nemzeti törekvések igényeit, problémáit nem tudta kielégíteni és megoldani teljesen a Magyar Királyság, sem az Osztrák-Magyar Monarchia vezetése. A nacionalizmus felgyorsuló ütemével nem tudott tempót tartani a birodalom, így képtelen volt a 20. század elejére vonzóvá tenni önmagát a nemzetek számára, az újonnan létrejövő szomszédos államok területszerző, és nemzetegyesítő törekvései pedig felgyorsította a kódoltnak tekinthető felbomlást a térség későbbi történelmének tükrében. Azonban ezek csak részben eredményezték a Monarchia szétesését, és az igazságtalan országhatárok meghúzását. A nagyhatalmak érdekei a XIX. század közepén még mások voltak, mint a háború végén. A keleti fronton vereséget szenvedett orosz, illetve román szövetséges, és a spai egyezmény következtében egyik nagyhatalom sem kívánta többé megőrizni területi integritásában az Osztrák-Magyar Monarchiát, helyette egy több államból létrejövő ütközőzónát képzeltek el nyugati befolyással. A magyar politikai elit évtizedekig tartó állami integritás illúziójának kergetése, amelynek kicsúcsosodását megfigyelhettük a békekonferencián való magyar álláspont ismertetésének alkalmával, a pacifista Károlyi kormány túlzott antantba vetett bizalma, a megfelelő külügyi apparátus és nemzeti hadsereg hiánya, illetve annak újjászervezésének akadályai, a bolsevik uralomra törés elrettentő ereje a nyugati hatalmak körében mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy egy hosszútávban betarthatatlan békeszerződés megszülethessen, és terepet készíthessen elő még ennél is pusztítóbb háborúknak, ideológiáknak.

1.2. Mit jelentett Trianon?

Egy nemzeti trauma, egy tanult neurózis, önkritika vagy sovinizmus, esetleg egy diplomáciai szerződés, amely nem több mint bármelyik más békeszerződés, egy épület Franciaországban, ahol 100 éve aláírtak egy lapot – és már így is épp eleget beszéltünk róla? Ahány ház, annyi szokás.

Azért, hogy megérthessük a 1920-as évet követő korszakok Trianonhoz való hozzáállását, megkísérlem összegezni, mit tartalmazott a békeszerződés, mit jelentett a magyar társadalom számára, illetve milyen érzéseket váltott ki Trianon közvetlenül a szerződés aláírása után, mit jelentett gazdasági szempontból, mit jelenthetett az anyaországiaknak, és mit az elcsatolt területeken élő magyaroknak, illetve az onnan menekülőknél.

A trianoni békeszerződés (vagy inkább békediktátum) a nagy háborút lezáró Párizs környéki békeszerződések részeként, a háborúban vesztes Magyarország és a győztes antant szövetség hatalmai által megkötött békeszerződés volt. Ennek értelmében Magyarország elveszítette területének 2/3-adát – 325 ezer négyzetkilométerről 93 ezer négyzetkilométerre csökkent, lakosságának száma 20,8 millióról pedig 7,9 millióra esett vissza, ezzel regionális középhatalomból a térség egyik kisállamává zsugorodott össze. Az egykori Magyar Királyság területének jelentős részén több szomszédos állam is osztozott, melyek közül Románia kapta a legnagyobb részt – 103 ezer négyzetkilométert, s vele 5 millió lakost –, őt követte Csehszlovákia és a délszláv állam, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, de még Ausztria is kapott 4,3 ezer négyzetkilométert. Összesen 3,2 millió magát magyarnak valló polgárt veszített el az ország, közülük 1,6 millió Erdélyben és más Romániának ítélt területeken rekedt, 1 millió Felvidéken és Kárpátalján, továbbá félmillió a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban élt, az örvidéki magyarok száma pedig 25 ezer főre tehető. Az elszakított területeken élők 30%-a magyar volt, így megállapítható, hogy az etnikai elveknek nem felelt meg a diktátum által jóváhagyott területrendezés. Az újonnan létrejött államok a megszokott birodalmi politikát követték kisebbségeikkel szemben. Etnikai összetételét tekintve Ausztria és Magyarország Európa leghomogénebb nemzetállamává vált.

A békeszerződés gazdasági következményei rendkívül nehéz helyzetbe hozták Magyarországot, de a térségben is súlyos következményeket eredményeztek. Ennek hozadékát leginkább a 30-as évek derekától figyelhetjük meg, amikor is a német gazdaság kezdett meghatározó tényezővé válni a régióban. Így az a trianoni elképzelés, hogy a térség képes lesz megállítani a nagyhatalmi expanziót és megőrizni az erőegyensúlyt, hamis illúzióknak bizonyult. Magyarország elvesztette nyersanyagforrásainak jelentős részét. Az elcsatolás következtében megszűnt a só, az arany, a réz, az ezüst, a mangán, és a horgany bányászata, a feldolgozóipar azonban Magyarországon maradt, ez súlyos aránytalanságot okozott. Nagy mennyiségű szántóföldet, rétet és legelőt veszített a mezőgazdasági szektor, azonban a legjelentősebb agrárkárokat az erdők terén szenvedte. A fenyőerdők 2,8%-a, a bükk és más lombhullató erdők 13%-a, a tölgyerdők 32%-a maradt az ország területén. Folyóinak egy részét, illetve

vasútvonalainak – és csomópontjainak meghatározó hányadát elveszítette, gyengítve az infrastruktúrát. Az elcsatolt nagyvárosok nélkül pedig erősödött az ország centralizálódása. Ezen felül katonai szankciókkal és pénzügyi jóvátétellel is sújtották Magyarországot. (Romsics, 2020) A legkomolyabb károkat a szétszakított gazdasági piackörzetek és az elveszített magyar lakosok jelentették az ország számára. Hatalmas megterhelést jelentett még az 1918-tól meginduló menekülthullám, amelynek előzménye visszanyúlt egészen az 1916-os román betörés idejéig, amikor 200 000 erdélyi magyar menekült az ország belsejébe. A menekültek visszatelepítése még jóformán be sem fejeződött, amikor a világháború végén ismét menekülni kényszerültek immár nem csak Erdélyből, hanem a megszállás alá került többi országrészből is. Az érkező kisantat erők – leginkább Erdélyben, de több helyen is – erőszakkal tartották félelemben az ott élő magyarokat, akik életüket féltve, állásukat, egzisztenciájukat elveszítve újra útnak indultak Magyarország felé. Az akkoriban felállított Országos Menekültügyi Hivatal összegzése szerint 350 000 ember menekült Magyarország területére 1924-ig, azonban a történészek kételkednek ebben a számadatban, általánosan 400 ezer fölé teszik számukat. Habár a menekültek közül a rendkívül hányatott sorsú vagonlakók váltak jelképpé, megközelítőleg csak 10%-a élt huzamosabb ideig vagonokban, félretolt vasúti kocsikban. A megfelelő ételmezés és higiénia hiányában a betegségek minden nap szedték áldozataikat, gyakori volt a gyermekhalál, sok gyereket a vonatok gázoltak halálra. A vagonok fűthetetlenek bizonyultak, ráadásul szénválság is végigsepert az országon. A menekültek döntő többsége rögtönzött menekültszállásokon, iskolákban, barakkokban, korábbi hadikórházakban élt, ameddig nem sikerült lakást, albérletet szerezni nekik. Az OMH igyekezett segítyt nyújtani készpénz, tüzelő és ruházat formájában, szükségkonyhákat tartott fenn, lakásépítkezéseket irányított, jogvédő szolgálatot kínált számukra. 1920-tól, a trianoni békeszerződés aláírását követően a kormány – tartva a menekültek okozta összeomlástól –, a társadalmi feszültségek elkerülése érdekében, de a revíziós politika miatt is – a kormány jogi szabályozással megszigorította a határokon való átkelést. Többé nem nyilvánította menekültnek az érkezőket, hanem beköltözőknek, úgynevezett optánsoknak, akiktől jóformán teljesíthetetlen elvárásokat követelt. Ennek következtében 1921-től drasztikusan csökkent a menekültek száma, míg 1924-ig szinte teljesen megszűnt. Nemcsak emberek, hanem intézmények is helyet kaptak Magyarország területén. Így került számos nagy-magyarországi egyetem az ismert magyarországi egyetemek mellé. (Ablonczy, 2020)

Általánosan ugyan nem állapítható meg, de míg a menekültek Trianont a saját bőrükön érezhették változatos formákban – mint a megaláztatás, az erőszak, amely rájuk és az

ottmaradókra hatványozottan várt, a kiépített egzisztenciájuk, társadalmi rangjuk és vagyonuk elvesztése, amelyet később Magyarországon is kívántak volna visszaszerezni –, addig a legtöbb anyaországának - leszámítva a menekültválsággal való szembesülést – leginkább az integer, történelmi Magyarország elvesztése fájt, amely kulturális, diplomáciai és gazdasági mélyrepülésbe irányította az országot. 1920. június 4-én és november 13-án, a ratifikálás napján is gyásznapot tartva, harangozással, fekete zászlókkal, a parlamentben a Himnuszt és a Szózatot énekelve emlékeztek meg az egykori Magyar Királyságról a képviselők. (Zeidler, 2002) Így indult útjára a több mint húsz évig uralkodó vélekedés, melyet Mussolini 1928-as olasz szenátusi, revíziót pártoló felszólalása fémjelez leginkább: „*A békeszerződések nem örök életűek.*” (Zeidler, 2002, p. 21)

2. Horthy-korszak és a nyilas terror időszaka

1920-1945

2.1. Politikai háttér és emlékezet

Hogyan próbálták a korszak hazai politikai vezetői értelmezni és feldolgozni Trianon traumáját egy elhibázott diagnózissal, és miért?

Ha górcső alá vesszük a kor jellegzetes toposzait, amelyeket a vezetés emelt irányadóvá, kaphatunk egy bizonyos képet az általános néplelkületről, amelyet azonban érdemes helyenként kritikával kezelni, hisz a propaganda lényege éppen az, hogy pontosan az akkori politikai irányvonal szándéka szerint igyekezzen bemutatni a valóságot. A Horthy-korszak jelzői – keresztény, revíziós, ellenforradalmi, nemzeti, illetve irredenta – nem utólag jöttek létre, hanem a politikai rendszer önmeghatározása volt.

Azért, hogy megértsük a korszak általános vélekedését, szükséges leszögeznünk, hogy a revízió és az irredentizmus nem ugyanazt jelenti. Az **irredentizmus**, a latin kivált, megvált szóból jött létre, és modern értelmében politikai cselekvést jelent, az idegen hatalom alatt álló nemzeti területek visszaszerzését célozza. Módszereiben lehet erőszakos, vagy békés is. A **revizionizmus** viszont a revisio szóból ered, felülvizsgálást jelent, politikai értelemben egy nemzetközi szerződés újratárgyalását szorgalmazza, ezt szeretné véghezvinni, módszereit tekintve békés, diplomáciai és jogi eszközöket használva.

A két háború közti magyar külpolitika hivatalos szinten revizionista volt, helyzetének javításához azonban előfordult, hogy igénybe vette a fegyveres fenyegetés eszközét is, propagandáját illetőleg gyakran élt irredentista hangnemmél. Az irredenta közhangulat megalapozása 1918 végén már elindult az egymást váltó kormányok által, a jobboldali szervezetek hathatós támogatásával, és ezt a lakosság sem érezte idegennek az előbbi fejezetekben említettek miatt. A hazai közéletet tehát a Trianon-ellenes érzelmek uralták, viszont ez leginkább csak hangulat volt, mint sem tevékenység. Az elit célja mindezzel a külvilág felé mutatott egységes népakarat látszata volt, amellyel legitimálta, és érvényhez juttatta volna revíziós követeléseit a külpolitikában.

A magyar irredenta szimbolikát három típusra lehet bontani. Az első és legjellegzetesebb a krisztusi szenvedéstörténet volt, miszerint az ország hamis bírák kezére jutott, és éppen kálváriáját járja, keresztre feszítik, de majd feltámad. A második esetben a

szabadságharcos múlt elevenedik meg példamutatásként, jelezve a több évszázados küzdelmet a függetlenségért nemzeti hovatarozás nélkül. A harmadik szimbólum a honfoglalás aktualizálása, amely szerint az ősmagyar, később a keresztény állam bátyaként védi a hont az országot ostromló rabló ellenektől, a hitetlen vademberektől. Ezek a szimbólumok láthatóan nem különültek el egymástól, átjárást biztosítottak egymás között. Mindazonáltal ez a szimbólumrendszer hamis történelem-felfogásból fakadt, hiszen az eredeti kontextusból öncélúan kiemelve igyekezett az aktuális helyzetet párhuzamba emelni a múlt pozitív elemeivel. Ez két szempontból is rendkívül ártalmas volt: egyfelől / megakadályozta/ szabotálta azoknak az okoknak a feltárását, amelyek a történelmi Magyarország felbomlását előidézték – ezzel felmentve nemzedékeket ennek a munkának az elvégzése alól; másfelől a felhasznált hagyományelemeket is átcímkezte, hamisan magyarázta, mindezzel a társadalom történelmi tudatának, jövőképeinek és nemzeti önismeretének torzulását okozva.

A politikai elit, a 20-as évek elején, a békeszerződés törvénybe iktatása után fokozott óvatossággal, később azonban már erőteljesen, minden lehetséges területen igyekezett megfogalmazni revíziós üzeneteit, és buzdítani azok továbbadására. Ezek közé sorolhatjuk például a közterek elnevezését – amelyből számos akadt a fővárosban és vidéken is –, az állami ünnepek, mint a hősök emlékűnepe, Szent István-napja, ezeket rendre mind irredenta jelentéssel címkézték fel, de a hétköznapi tárgyak is kaptak irredenta címkét, mint a revíziós társasjátékok, képeslapok, tömegárúk, használati tárgyak stb. Még a közbeszédbe is befurakodott, például az irredenta üdvözlési formula így hangzott: „Igazságot”, amire „Adj Isten” volt a felelet. A divatba is betört a romantizáló magyarosság, amelyet leginkább a középosztály követett. A korszakot a revizionista akciók egész sora árasztotta el még a külföldi sajtóban is. Erre a legalkalmasabbnak a kiemelkedő sport és tudományos eredmények mutatkoztak. Az egyik leghíresebb vállalkozás ezek közül az Atlanti-óceán átrepülése volt a Justice for Hungary nevű repülőgéppel, amelyet a tragikus sorsú pilóta, Endrész György és navigáló társa Magyar Sándor hajtottak végre sikeresen.

1940-re a bécsi döntéseknek köszönhetően megvalósulni látszott a magyar kormányok revíziós politikájának egy része. 1938-ban és 1940-ben Magyarország egyes területeit visszakapta Romániától, illetve Csehszlovákiától. A felerősödő német-magyar kapcsolat miatt nem merült fel az Ausztriának ítélt területek visszaszolgáltatása. A háború végén uralomra kerülő szélsőjobboldali kormány idején ez a kérdés fel sem merülhetett. A nyilasok csak olyan irredenta műveket tiltottak be, amelyeket zsidó vallású vagy származású személyek írtak vagy szereztek. (Zeidler, 2002)

Az ország irredenta lázban égett és a művészeti területeket sem hagyta hidegen a revízió témája a korszakban.

2.2. Képzőművészet és építészet

A közös emlékezet a politikai aktivitás egyik meghatározó színtere, mivel a politikai, társadalmi és gazdasági érdekek érvényesítésének, megalapozásának és megőrzésének egyik fontos eszköze a hagyomány, a közösséget szervező mítoszok változtatása, illetve birtoklása. Emlékhelyek létrehozása és fenntartása – nemcsak a tradíciók vagy a történelmi elemek átörökítését igyekszik megcélozni, hanem legalább annyira annak átértelmezését, a hatalmi beosztásban levők ízlése szerinti tálalását is. A kultuszok látványos megjelenítésére az emlékművek kiválóan alkalmasak. Mivel a szobrok és emlékművek elkészítése meglehetősen költséges, viszonylag ritkán és elméletileg hosszútávlatokra tekintve állítják fel, ezért ezeken inkább csak a kultusz állandó elemeit képesek megjeleníteni.

Az irredentizmus már a 20-as évek legelején elkezdte meghódítani a köztereket. A különféle utcák és terek elnevezései, az emlékművek mind eszközei voltak a közgondolkodás befolyásolásának. Jelenlétükkel köznapok részévé váltak, az ünnepek, megemlékezések alkalmával pedig helyszínként és szimbólumként is szakrális szerepet tölthettek be.

Az ország településeinek jelentős többsége a húszas évek folyamán felépítette saját világháborús emlékművet, amelyek mellé számos helyen egyidejűleg vagy évekkel később országzászlókat is állítottak. Ezek az emlékműegyüttesek az elesett honvédeken kívül a földre tiprott országnak is emléket állítottak, a félárbocra engedett nemzeti lobogóval pedig a területcsonkításra hívták fel a figyelmet.

Az irredenta politikai emlékművek sorában az első a fővárosi Szabadság téren felállított szoborkompozíció volt, amely az elszakított országrészeknek állított emléket. A tér irredenta célzatú kihasználása valószínűleg a központi fekvéséből, reprezentatív jellegéből és nagy méretéből adódóan merülhetett fel. Legelőször Széchenyi István kezdeményezte a „Sétatér” kialakítását itt, majd történetéhez egy gyászos esemény is kötődött. A tér északi felén elhelyezkedő Újépületben végezték ki 1849 őszén Batthyány Lajost. Ezek miatt a tér megidézett egy olyan történelmi korszakot, amelyet dicsőségesnek és egyben tragikusnak is tekintett a magyar társadalom. Így már a közös gyász mozzanata is hozzá kapcsolódhatott. Az elszakított területeket jelképező hősi szoboralakokat kétszeres életnagyságban készítették el, és

a tér északi íves lezárásánál félkörben állították fel őket. Az 1921-ben felavatott szoboregyüttes a tér hossz tengelyétől az óramutató járásával megegyezően követte egymást Nyugat, Észak, Kelet és Dél allegóriájaként. A szobrokat a romantikus és heroikus beállítások, illetve tetemes történelmi szimbólumok jellemezték. A szimbólumok között volt a szent korona, az elszakított vármegyék címere, a kettős kereszt pajzs, és a turulmadár. Az Őrvidék gyászatát Sidló Ferenc *Nyugat* című műve jelenítette meg. Kisfaludi Strobl Zsigmond keze alatt készült el az *Észak* emlékműegyüttese, amely három szoborból állt: egy szlovák kisfiúból, aki védelmet keresett a keresztre feszített Hungáriához simulva, miközben kettejük egy nagytermetű kuruc védelmezte kivont karddal. Pásztor János *Kelet* allegóriája Csaba vezért ábrázolta hősi pózban, míg Szentgyörgyi István *Dél* című szoboregyüttesében Délvidéket egy sváb leány jelképezi, akit egy magyar férfi karol át. A szobrok felállítása után hosszú ideig nem készült új irredenta emlékmű, mert 1921 júniusában törvénybe iktatták a trianoni békeszerződést. Az évtized végére azonban a népszövetségi ellenőrző bizottságok távoztak az országból, így felerősödhetett a Trianon-ellenes sajtókampány, melynek külföldi támogatója volt sokáig az angol Lord Rothermere, a Daily Mail angol napilap alapítója is.

A következő jelentős irredenta emlékmű 1928-ig váratott magára. Augusztus 20-án, államalapító Szent István király, és a Szent István-i birodalom emlékének jegyében felavatták az *Ereklyés Országzászlót* a Szabadság téren. A zászló az akkori Tőzsde (a Magyar Televízió egykori székháza) és az Országos Mezőgazdasági Kamara (ma USA nagykövetség) épületei között helyezték el, szemben az Irredenta szoboregyüttesel. Az emlékmű egy húszméteres zászlórúd volt, melynek mészkőtalapzata templomi szószéket formázott. A talapzatban elhelyezett ereklyetartóba rögöket és földeket hoztak a Trianon előtti Magyarország községeiből, a 48-as szabadságharc csatateréről, muhi és mohácsi ütközetek vélt helyéről, Petőfi és Kossuth szülőházából, illetve a doberdói, galíciai fronton elesett katonák hősi temetőiből. A talapzaton Magyarország, az Árpád-háziak, Anjouk és a Corvinok címere, illetve egyéb feliratok voltak, így a híres jelmondat: „*A mi országunk a Kárpátok országa, Nagy Magyarország. 896-ban alapította Árpád fejedelem, fennmarad a világ végezetéig*”, vagy a „*Magyar Hiszekegy*” és még egy harmadik idézet: „*Jövő nagyságunk alapját múltunk nagyjai rakták le*”. A szószéket formázó talapzat tetején a szárnyát kitaró bronzturul alatt két márványtáblát helyeztek el Rothermere és Mussolini idézeteivel. A bronzból készült zászlórúdba a községek és vármegyék zászlószegeit verték be, annak csúcsán Horthy kezét jelképező, esküre emelt méteres ezüst kéz díszelgett. Ebben a szimbólumrendszerben meg

lehetett találni egyszerre a legtöbb hagyományos magyar koronázási és eskütételi szertartáselemet, vagy legalábbis párhuzamot lehetett vonni közöttük.

Négy év múlva, 1932. október 6-án, a nemzeti gyásznapon újabb irredenta szoborral gyarapodott a Szabadság tér. Felavatták a *Magyar Fájdalom* című szobrot. Az emlékmű egy anyát ábrázolt, aki gyermekeit siratta, jelképezve a kiszolgáltatottságot és a kétségbeesést. Az avatás napján beszédet mondott Herczeg Ferenc író is, a Magyar Revíziós Liga elnöke, aki beszédében felvonultatta hiánytalanul a magyar revizionizmus ismert történelmi-vallási párhuzamait. Megemlékezett Rothermere támogatásáról is, akinek nemes gesztusai, és önzetlen támogatása olyan érzéseket csikart ki a magyarokból, amelyekre Kossuth óta nem volt példa. A szobor felirata egyszerű magyarázatot adott a nézőnek: „Ez a szobor a trianoni szerződés által elrabolt gyermekei sorsát sirató Magyarország fájdalmát jelképezi.” Émile Guillaume francia szobrász alkotta meg, és Viscount Rothermere finanszírozta, ezzel is jelképesen a megrendelők azt akarták kifejezni, hogy a külföldi nemzetek is rokonszenveznek a revízióval.

1936-ban az olaszok, franciák és britek után sikerült az Egyesült Államokat is beilleszteni revízió illúziójába, az amerikai *Harry Hill Bandholtz* személyét formázó szoborral. A magyar-amerikai jó kapcsolat megjelenítésére legalkalmasabbnak a dandártábornok alakja mutatkozott, miután 1919-1920-ban az antantmissziót vezetve Budapesten megakadályozta, hogy több magyar műalkotást a román katonák elvigyenek a Nemzeti Múzeumból. Ugyan a műalkotás önmagában semmilyen revíziós jelentéssel nem bírt, de az irredenta Szabadság téri kompozícióban mégis erőteljes politikai értelmet kapott. Az irredenta szoborláz kiterjedt a külsőbb kerületekre, az egész városra is.

A Szabadság térnek, mint az ellenforradalmi-revíziós panteonjának jelentőségét mutatta az is, hogy a 30-as évek elején a közvetlen közelében, a Vértanúk terén kezdték felállítani azt az emlékművet, amely az 1918-19-es nemzeti vértanúk emlékére készült. Alkotójuk Lechner Jenő és Füredi Richárd volt. Az emlékművet honfoglaláskori motívumok díszítették.

A Wenckheim-palota előtt avatták fel Szentgyörgyi István újabb alkotását, a *Magyar Igazság* kútját. Az alkotás egy fiatal nőt ábrázol, aki a kardot és mérleget kezében tartó Justitiához simul. A kút oldalán körbefutó feliraton Rothermere előtt tiszteleg az alkotó. Az emlékmű felavatási ceremóniáján már tetten érhető a revíziós mozgalomnak önmaga előtt tisztelgő ünneplése.

A Várdomb oldalába is irredenta mészköalkotás került, amelyet Tóth István jegyez *Polipölő* néven. A szobor egy antik hőst ábrázol, aki ádáz küzdelmet vív az undok bestiával. A műalkotás az ókori motívumokat követve, első látásra nem tűnik irredentának, azonban a korabeli publicisták már ebben a szoborban is revizionista célzatot véltek felfedni. Hogy valóban ezt a célt szolgálta volna a szobor, ma már nehezen deríthető ki, azt viszont tudjuk, hogy a politikai felfordulásokat túlélte, változatlan címmel és helyen.

Pestszentlőrincen, a Hargita Téren felállították Fadrusz János a *Hargita keresztje* című alkotását. Talapzatát az a föld képezte, melyet 63 vármegyéből hoztak, feliratként a Magyar Hiszekegy díszítette, Újpesten pedig 1937-ben adták át a *Magyar Fájdalom* című szobrot, melyet Kocsis András készített. Csepelen is készült egy revíziós emlékmű, azonban a megfelelő karbantartás hiányában már 1942-ben az összeomlás kerülgette. Törökőr külső területén, a Pillangó utcai menhely előtt 1937-ben állították fel a hét méter magas, monumentális alkotást, melyet Horvát Árpád készített *Trianon* címmel. A szobor egy hármashalomból kiálló kettős keresztbe láncolt magyar férfit ábrázol, akinek karjaiból és lábaiból keselyűk lakomáznak.

A vidéki emlékművek tekintetében, a Magyar Revíziós Liga által felügyelt mozgalom eredményeként több mint 700 településen, azaz nagyjából minden ötödik helységben felavatásra kerülő országzászlókat kell megemlítenünk, továbbá az 1932 őszétől a határ menti helységekben szintén a Liga által szervezett trianoni kereszt felállítását, illetve a zalaegerszegi *Revíziós Harangtoronyot*, valamint a Nagykanizsán fel nem avatott, de 1934-ben kihelyezett *Nagy-Magyarország* emlékművet, amely a megszokott szimbolikát alkalmazta. A muhi-, mohácsi csata, Arad és Trianon gyászát jelképező, több mint 10 méter magas emlékmű középső oszlopán magasodott Hungária, a magyar paraszt, a gyermekét tartó magyar anya és a magyar harcos alakja, az emlékmű tetején a szentkoronával. Zebegényben 1935 és 1938 között közös emlékhelyet alakítottak ki a Kálvária-dombon az aradi vértanúk, a nagy háború és Trianon gyászának emlékére. (Zeidler, 2002)

Az építészetet sem hagyta hidegen a kor szelleme. A korabeli épületeken a revíziós törekvést inkább a történelmi stíluselemek és a vernakuláris építészet jegyeivel igyekeztek a tervezők sugallni. Az egyházi vezetőkben az 1920-as évek végére körvonalazódott az az elképzelés, miszerint a revíziót szakrális épületekkel is hirdetni kell. Az úgynevezett revíziós templomok esetében nem beszélhetünk központi szándékról és jellemző elvárásokról sem, sokkal inkább a spontán folyamatok eredményeinek köszönhető ez a hatás, ahol az amúgy is

jelentkező építési igény összefonódott a közösségi trauma alulról érkező megörökítésével, illetve a propaganda felülről kontrollált szándékával. Számos esetben is mindössze csak azért, mert így volt lehetséges könnyebben mozgósítani a támogatókat. Ennek volt a hozománya Angyalföld munkásnegyedének új temploma, melyet nem hivatalosan, de a *Revízió eszméjének temploma* névvel illettek. Möller István vezetésével 1931 és 1933 között épült fel a monumentális, historizáló templom, amelyet a magyar irredenta mozgalom nemzetközi pártolója, Lord Rothermere is nem csekély anyagi ráfordítással támogatott. Az akkori híradások szerint revíziós templomként épült meg 1932 és 1934 között Gáborjánháza neobarokk katolikus temploma, miután a település korábbi temploma a határ túloldalára került. Ugyanígy a szegedi Somogyi-telepi *Jézus Szíve templom* is, amelyet Fábíán Gáspár tervezett és épített meg 1935-ben, vagy az 1942-ben Mátraszentimrén felavatott Szent István templom, az 1927-ben átadott budafoki *Magyar Feltámadás Templom*, és az 1938-1940 között épült Szabadság téri *Hazatérés Templom*.

A fentiek tükrében nem beszélhetünk túlzottan irredenta építészetéről, inkább csak olyan épületekről, amely az emlékezés gesztusát hordozzák magukon. (Kovács, 2020)

2.3. Irodalom

Elsődlegesen a művészek – közülük is talán az irodalom művelői – figyelmeztettek a veszélyre, amely Magyarországot fenyegeti.

Kós Károly 1911-ben látva a Balázsfalván összesereglett románság nagygyűlését, így fogalmazott: *„Mert én láttam az Astra gyűlését, és erdélyi magyar népemnek szerettem volna beszélni a balázsfalvi napokról. Láttam azt az ünnepet és tudom, hogy az ott Erdély oláhságának győzelme volt rajtunk. Beszelnék az ellenségeinkről az én népemnek, de nem szidnám őket, és nem kicsinyelném az ő munkájukat. Mert láttam Balázsfalván seregleni hatezer romániai urakat és asszonyokat és országunk minden szegletéből főpapokat, tanárokat, birtokosokat, ügyvédeket és képviselőket, szegény prédikátorokat és dászkeleket, iparost, kiskereskedőt és pórnépet; egy egész társadalmat. Ez a sok különböző ember mind lelkesedésből, saját jószántából jött oda, nem inni, nem mulatni, csak lelkesedni, csak tanulni, vezéreit meghallgatni, hogy szavukat szívébe vésve, újabb tíz esztendőre való munkakedvet, nemzeti gondolatot vihessen haza az otthon maradtaknak. (...)mihelyst az erdélyi oláhság kultúráilag, vagyoniilag és társadalmilag konszolidálódik, abban a pillanatban kérdéssé válik a magyar Erdély léte. Ma, az Astra gyűlése után tudhatjuk – ha csak el nem fedtük szemünket,*

be nem dugtuk fülünket –, hogy a vagyoniilag, társadalmilag, sőt kultúráilag is szervezett oláh társadalom Erdélyben készen van. Ez a társadalom tisztában van erejével, céljaival, ez a társadalom fegyelmezett, fanatikus és idealista. Ez a társadalom: nemzet. Ez az oláh társadalom annyira természetes ellenségünk, hogy ezt sem szép szóval, sem erőszakkal a magunk részére nyerni nem tudhatjuk. (...) Az erdélyi oláh a maga jószántából magyar nem lesz soha. A magyar nyelv megtanulására sincsen szüksége – hiszen nekünk, erdélyi magyaroknak sokkal inkább szükségünk van az oláh nyelv tudására. (...) De a magyar állameszme részére sem hódíthatjuk meg az oláhságunkat többé, amióta tőszomszédunk a szabad, nemzeti és hatalmasan fejlődő Románia. Mai helyzetünk az, hogy a zárt sorokban, egységes vezetés alatt és öntudatosan előrenyomuló oláhsággal szemben az erdélyi elszegényedett, fáradt és reményvesztett magyar társadalom lépésről-lépésre, lassan, de folytonosan kénytelen visszavonulni minden téren. Sorsunkat előre látjuk, és csodára nem számíthatunk.” (Kós Károly, 1911, p. 5)

Alig egy évvel később Ady Endre elkeseredéssel vetett számot az ország és a nemzet megcsonkításának lehetőségével, illetve következményeivel a *S ha Erdélyt elveszik?* című írásában, amely arra reflektált, hogy a bukaresti politika bejelentette igényét Erdélyre: „*Mai, barbár csodák idején el tudom képzelni azt is, hogy Erdély hamarosan megvalósulása lehet tüzes, vad álmoknak, mik nem minden alap nélkül kísértének az alsó Kárpátok alatt. De a dilemmás Erdéllyel évszázadok marasztaló szellemét lázítja föl a vad hazapolitika, s hazátlanná tenne két szerencsétlen s minden más nemes fölszabadulásra joggal váró nációt.*” (Ferencz Győző, ed., 2012, pp. 304–307). És a „barbár csodák” valósággá váltak, hiába figyelmeztetett a vátesz is. Trianon tetemesen beváltotta a jóslatokat, és még túl is szárnyalta azokat.

Trianon – Mohács óta – a legfájóbb sebet ejtette a magyar nemzeten, teljesen természetes volt, hogy a korszak magyar közvéleménye, nemcsak a hivatalos politika, hanem a szellemi élet és a magyarság legszélesebb tömegei sem fogadták el. És megint az írástudók mondták ki a fájdalmas tényeket, úgy, hogy szavaik nyomán, ha nem is gyógyult a seb, de ki lehetett mondani a magyar társadalmat sokkoló fájdalmat. Közismert tény, hogy fájdalmaink, traumáink kimondásával, kibeszélésével könnyíthetünk lelki terheinken; a gondok megfogalmazása már utat jelent a megkönnyebbülés, a gyógyulás felé. A mindenkori társadalmak számára ezt a kimondást, kibeszélést a művészetek jelenthetik, természetesen ezzel nem szándékozom kisebbiteni a tudományos kutatásokat követő megfogalmazásokat, kibeszéléseket. Trianon traumájának máig tartó hatása talán azzal is magyarázható, hogy a korabeli hivatalosságok propagandája, később a kommunista rendszer elhallgatása

megakadályozta a tudományos feldolgozását, a kimondását annak, hogy mi vezetett Trianonhoz, mit tanulhatunk a múlt hibáiból, mit kellene tenni a harmonikusabb, békésebb magyar jövő érdekében, egy olyan jövőért, amelyben a múlt hibáit „*Békévé oldja az emlékezés.*”, mert még most is érvényes ránk, mai magyarokra a József Attila megállapítása:

„.... *Elegendő*
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A Dunának, mely múlt, jelen s jövő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés,
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.

(*A Dunánál*)

(*Waldapfel & Szabolcsi, ed., 1952, p. 151*)

A tudományos feltárás, szembenézés mellett, s talán azt megelőzve, elsődlegesen a művészek – közülük is talán az irodalom művelői –fogalmazták meg a súlyos lelki sérüléseket, amelyeket Trianon jelentett. Ezekről adott hírt a korszak valódi értékeket képviselő irodalma, amikor költeményekben, elbeszélésekben és személyes vallomásokban mérte fel a történelmi ország feldarabolásának, nagy magyar közösségek és régi kulturális központok elcsatolásának lelki következményeit.

Ebben a korszakban a Trianon-szindrómát megszólaltató irodalmi alkotások rendkívüli gazdagságára és sokszínűségére figyelhetünk. Természetesen akadtak szépszámmal olyanok, amelyek a kor propagandagépezetének szellemét viselték magukon, az irredentizmus, a revizionizmus sablonos kelléktárát használták, de az igazán számottevő alkotások időtálló művekben szólaltatták meg az őszinte, mély fájdalmat.

2.3.1. Irodalom, mint a korszak propagandaeszköze

Tartsunk rövid terepszemlét azon alkotások körében, amelyek Trianon fájalmát az irredentizmus és a revizionizmus szimbólumrendszerével élve a korszak hivatalos politikájának

szócsöveivé tették. Bátran állíthatjuk, hogy sekélyesebbnél sekélyesebb alkotások tömkelegéből válogathatunk, bár az érzések őszinteségében többnyire nem kételkedhetünk, de az alkotó tehetsége, kifejezőeszközeinek sablonossága, primitívsége nem ütötte meg azt a mércét, amelyet a magyar irodalom értékrendje képviselt. A megrázkódtatást ily módon megörökítő szerzők jelentősebb része nem tartozott az irodalom élvonalába, a nagy alkotók közé. Műveik a tartalmi mondanivaló, az esztétikai és a megjelenítő eszközök terén sem igazán állta ki az idő próbáját, de még a kritikát sem.

Az egyik legközismertebb alkotás Papp-Váry Elemérné *Hitvallás* című költeménye volt, amelynek nyitó- és záróstrófája, a *Magyar Hiszekegy* címen vált népszerűvé akkoriban.

*Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában:
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában! Amen.”*
(Zeidler, 2002, p. 52)

A vers egyszerű és könnyen megjegyezhető, így nem okozott gondot azt megtanítani az iskolásoknak. A szöveg beleilleszkedett az irredenta szimbolika megszokott kellékrendszerébe, a nemzeti tragédiát és a keresztény szenvedéstörténetet állította párhuzamba. Ez az irányzat jellemezte az irredenta irodalmi műveket, amelyeket a szerzők mélyen átélt vagy éppen magára vállalt vallásossága ihletett. Az ilyen írásokban egymást érték a történelmi, a Szent István-i Magyarországra tett utalások, amelyek sokkal inkább voltak célzatosak, semmint valós hasonlatok. A történelmi és biblia történetek segítségével megágyaztak az új jelképeknek. Ennek ellenére ezek a költemények, mesék és novellák tucatszámra íródtak, és a legtöbbször magánúton kerültek kiadásra. Néhány alkotó ezek közül: Kerecsény János az *Irredenta zsoltárok* szerzője, Kiss Menyhért, aki a *Magyar Miatyánk* verseskötetet alkotta. Ebehárdi Patkó Olivér és Lombos Alfréd megalkotta az irredenta ifjúsági, iskolai dokumentumjáték és színdarab műfaját. Földvári Mihály, Budaváry László, Szilágyi Béla és Lampérth Géza inkább termékeny szerzőnek számított, mint ötletesnek. Más kategóriát alkottak az ifjúság szellemi irányítására szerkesztett irredenta verseskötetek, amelyek a 20-as évektől kezdve számolatlanul jelentek meg a piacon. Ezen a téren kiemelkedett a *Hazádnak rendületlenül* című füzet, amely a „Szavulásra alkalmas költemények napjaink hazafias költészetének terméséből” alcímet viselte. A kötetet Sajó Sándor és Pintér Jenő válogatásában

jelentette meg a Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége. A legkisebb nemzedékek is el voltak látva hazafias olvasmányokkal. Létrejött az irredenta mese, melynek képviselői vitéz Gerley Mihály és Kozma Imre voltak. Gerley volt kettejük közül a szigorúbb nevelés híve, *Pásztortűz* című háromfelvonásos karácsonyi meséjének zárójelenetébe burkoltan a fegyveres revízió gondolatát is belecsempészte. (Zeidler, 2002)

2.3.2. Maradandó irodalmi értékek a Trianon-szindrómáról

Az előbbieket ellensúlyozásaként, a kor legkiemelkedőbb írói, költői is közöltek olyan témájú írásokat, amelyek Trianon fájdalomban fogantak. 1920-ban Kosztolányi Dezső összeállította „*Vérző Magyarország*” című színvonalas irodalmi alkotásokat tartalmazó verseskötetét, melynek hangulatát a szenvedés és a gyász hangja uralta. Ebben a kötetben jelentették meg a gondolataikat a közéleti személyek, politikusok mellett olyan költők és írók is, mint Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Reményik Sándor, Tóth Árpád, Bodor Aladár, Erdélyi József, Gárdonyi Géza, Karinthy Frigyes, Oláh Gábor, Schöpflin Aladár, Krúdy Gyula, Zilahy Lajos, Hevesi Sándor és maga Kosztolányi is. Helyet kapott a kötetben az inkább irredenta művészeknek tekinthető Tormay Cecil, Rákosi Jenő és Herczeg Ferenc vagy a politikus Gömbös Gyula is. A gyűjteményben szereplő irodalmi alkotásokat az őszinteség, az átéltség és leginkább a mértéktartás jellemezte. Az írások minőségét az is meghatározta, hogy munkásságukban a revizionizmus nem az egyetlen önmagában álló tétel, alkotásaiknak nem kizárólagos ihletforrása ez. Műveik nem tekinthetők a politika kurzus által teremtett vagy meghatározott programműveknek. Őszinte fájdalommal beszéltek a trianoni Magyarország sebeitől, az elszakított magyarság mostoha helyzetéről és fájdalmairól. Hiszen többen szülőföldjüket, szülővárosukat veszítették el a trianoni döntéssel: Kosztolányi Szabadkát, Szabó Dezső Kolozsvárt, Tóth Árpád Aradot. De ifjúságuk szeretett városát Nagyváradot veszítette el Juhász Gyula, Krúdy pedig a szépségi városokat. Móricz Zsigmond azt az Erdélyt, amely az *Erdély*-trilógiának ihletője volt. Babits, Sík Sándor vagy Karinthy Frigyes, akiknek szülőhelye nem került idegen kézbe, szorongó szívvel mérték fel a veszteségeket. Babits jóval Trianon után is vallott arról, hogy számára mindaz, ami Magyarországgal megtörtént, felfoghatatlan képtelenség. Ő adott hangot a *Csonka Magyarország* című versében annak a meggyőződésének, hogy az erőszakkal szemben egyszer az igazságnak kell érvényesülnie. A tömegirodalomban megtapasztalt irredentizmusnál sokkal értékesebb és alkalmasabb tartalommal járultak hozzá a trianoni trauma kezeléséhez. Móricz Zsigmond *Egy*

akol, egy pásztor novellájában a méltóságától és egyházától megfosztott erdélyi magyar sorsa tárul elénk, Tóth Árpád *A tejút alatt* című versében a gyermekkori nosztalgiájáról beszél, míg Karinthy fiához írott *Levél kisfiamhoz* című írásában a haza, a bensőségesség, az ízek, illatok, ismerős tájak utáni vágyakozás, a veszteségérzet, és az annak nyomán felismert szeretet hangja szólal meg. (Zeidler, 2002) Vagy Juhász Gyula, aki *Trianon* című versében így szól:

*„Nem kell beszélni róla sohasem,
De mindig, mindig gondoljunk reá.*

*Mert nem lehet feledni, nem, soha,
Amíg magyar lesz és emlékezet, ”*

(Péter, ed., 2006, p. 777)

A trianoni fájdalmak hatották át az erdélyi, a felvidéki és a délvidéki magyar írók műveit. A magyarországinál élesebb hangnemben, de ugyanolyan igényességgel szólalt meg Reményik Sándor a Végvári-versekben. A 1920-as években kimondottan az irredenta költészet hiteles képviselője volt, ráadásul külön klasszist is képviselt azon belül. Szenvedélyes hangú verseinek hangvételt nem a kordivat határozta meg, hanem átélt személyes élményei. Versei eleinte szájról szájra vagy másolatok útján terjedtek Erdélyben, majd Magyarországon, és jutottak be a hazai lapokba. Az első világháborút követően majdhogynem évente jelentetett meg új verseskötetet. Az őt körülvevő legenda valósággal heroikus dimenziót teremtett költészetének a 20-as években. Az évtized végére Reményik a vallás felé fordult, irredentizmusa lecsillapodott, verseiben a békességről, a mindent átfogó szeretetről beszélt. *Miért hallgatott el Végvári?* című versében így vall:

*„A sors kiáltott: válasszatok hát:
A szülőföldet-e, vagy a hazát?*

.....

*Nem a mi dolgunk igazságot tenni,
A mi dolgunk csak: igazabbá lenni.*

Elhallgatott, – mert vad tusák közül

Immáron Istenéhez menekül.

Vele köt este-reggel új kötést.

És rábízta az igazságtevést.

(Reményik, 1935, p. 207)

A kisebbségi magyar irodalmak éppen a trianoni fájdalmakból születtek meg. Illyés Gyula szép metaforája szerint megszületett az ötágú sípból álló magyar irodalom. A kisebbségi sorsba kényszerített magyar író, ha íróként és magyarként fenn akart maradni, neki magának kellett alkotásaival új közösséget létrehoznia. Ők nemcsak csalódottságuknak, sérelmeinek és gyötrődéseiknek adtak hangot, hanem annak a felelősségnek és küldetéstudatnak is, amelyre a nemzeti közösség újjáalakításának és a nemzeti identitás fenntartásának erkölcsi parancsa kötelezte. Ez az egyszerre fájdalmas, de felelősségtudattól áthatott érzés szólalt meg az erdélyi Reményik Sándor, Áprily Lajos, Tompa László, Kós Károly, Makkai Sándor, Tamási Áron, Dsida Jenő és a felvidéki Győry Dezső, Mécs László műveiben. Ezeknek az alkotóknak a műveiben megszólaló gyász érzéséhez nem kapcsolódott a bosszúállás gondolata. Távoll állt tőlük az a gyűlölködés, amely nemcsak a hazai, de az utódállamok politikai életben is megjelent. A magyar írók igyekeztek kapcsolatot találni a többségi irodalommal, kultúrával. Egy általános európai kiengesztelődést és együttműködést kívántak. Babits, Kosztolányi és Móricz Zsigmond vagy később József Attila és Illyés Gyula munkássága bizonyítja ezt. Ezt az elgondolást szándékoztak elérni azzal, hogy nyíltan beszéltek az elszenvedett egyéni és kollektív sérelmekről és veszteségekről. Ebben ott rejlett a feloldás vágya és igénye, hogy a magyarság Trianon után is fenntartsa nemzeti folytonosságát és kulturális önazonosságát, vállalva a történelmi Magyarország szellemi örökségét, kiterjesztve azt a kisebbségi helyzetbe szorított magyarokra is. A „trianoni irodalom” nemcsak a magyarság sérelmi magatartást és nemcsak a történelmi igazságtételt szorgalmazta, de ki tudott alakítani egy új nemzettudatot, amely a nemzethez való tartozást nem a területben, az államban és a politikai egységben határozza meg, hanem a nyelvben, a történelmi hagyományban, a kulturális közösségben. Ezt a meggyőződést igen sokan szólaltatták meg a két világháború között Babits Mihálytól Illyés Gyuláig, és talán éppen az első költő adott neki klasszikus megfogalmazást *Hazám* című költeményének Az igazi ország címet viselő szakaszában:

„Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat!

*Oly hazáról álmodtam én hajdan,
mely nem ismer se kardot, se vámot,
s mint maga a lélek, oszthatatlan.*

*Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat,
mely nem szorul fegyverre, se vértre,”*

(Pétery, ed., 2014, p. 294)

A nyelv, a kultúra, a történelem és a közös hagyomány, mint nemzetközösségformáló- és megtartó erők nagy hangsúlyt kaptak, mint kohéziós tényezők. A kulturális-szellemi tényezők közül azok játszottak nagyobb szerepet a nemzeti egység fenntartásában, amelyek a közvetlen hatalmi szempontokon kívül estek és a politikai határokon túlmutattak. A történelmi Magyarország visszaállításának illúzióival javarészt leszámoló nézetek, valamint a Duna-medencei egymásrautaltság, a kölcsönös szembenézés és kiengesztelés programját állító eszmeiség viszont csak a hazai és kisebbségi magyar irodalmak felsőbb fórumain volt jelen. Akármennyire is elismerendő volt Kossuthtól Jászi Oszkárig a kinyíló nemzeteszme, bármilyen szépen írt Kosztolányi, Tamási, Illyés vagy József Attila erről, mindez csak egy szűk réteget szólított meg, a magyarországi irredenta közhangulatot csak kis részben befolyásolta. (Zeidler, 2002)

Pomogáts Béla szerint: *„Ha nagy közös történelmi megpróbáltatásainkról és sérüléseinkről hallgatunk, akkor a múltat sohasem fogja békévé oldani az emlékezés.”* (Pomogáts, 1996, p. 74)

2.4. Zene-és táncművészet

Az irredentizmus természetesen a zenébe is beágyazódott. Színdarabok irredenta dalbetéttel, önálló műdalok százai lepték el az országot. A műveket általában indulószerű vagy szomorú hangnem jellemezte. A revízió, mint téma a tánczenében is jelen volt. A mulatóhelyeken a népszerű külföldi számok, szerelmes dalok és korhelynóták mellett a hazafias foxtrott hangjának is döntő szerepe volt a zenei közízlés befolyásolásában. A dalszerzők között olyan neveket találhatunk, mint Eisemann Mihály, Kacsó Pongrác és Zerkovitz Béla, akik mind komponáltak irredenta dalokat, Seress Rezső pedig még saját költeményeire is írt szöveget. Amíg számukra ez az életműnek csak egy szelete volt, addig az irredenta dalszerzők, mint Kapy Gyula, Lénárt Ferenc vagy Vince Zsigmond nagy számban termelték a műdalokat, nem is

említve Murgács Kálmánt, a nótagyárosok koronázatlan királyát, aki 300-nál is több dalt szerzett. Az egyik legproduktívabb szövegíró Fövenyessy János volt, de Falu Tamás, Lampérth Géza és Kaas Rezső is megemlíthető. A legismertebb megzenésített mű Papp-Váry Elemérné már említett nemzeti imája volt, amely számos dalszerzőt ihletett meg, többek között Aul Sándort, Halmy Miklóst, Dohnányi Ernőt, Sipos Józsefet, és Teghze Gerber Jenőt is, de a legnépszerűbb mégis Szabados Béla verziója volt. Rendszerint énekelték B. Szabó Mihály jelmondatát – „Csonka Magyarország mennyország” –, amelyhez 1921-ben írt kottát Szerelin Hugó. (Zeidler, 2002) A ma is nagy népszerűségnek örvendő Székely Himnusz 1921-ben írta meg az erdélyi származású Csanády György, hozzá pedig Mihalik Kálmán komponált dallamot. Eredetileg Bujdosó Ének címmel jelent meg, Himnusszá előléptetése 1922-re tehető. Míg Magyarországon a két háború között kevésbé volt ismert, Erdélyben egyenesen tiltott, irredenta dal volt. Visszaemlékezésekből derül ki, hogy csak szűk körben, titokban énekelték, mint az ellenállás egyfajta kifejezését. Észak-Erdély visszacsatolás idején, több helyen is kötelezővé tették az ottani iskolákban. (Kriza, 2003) Sokkal bizakodóbb, drámaiságot nélkülöző volt az 1927-ben született *Rossz a térkép, Lacikám* című dal, amelyet Harmath Imre írt és Hetényi-Heidelberg Albert zenésített meg. A második világháború idején képviselők, politikai személyiségek és katonák is beálltak a szerzők sorába. József főherceg *Igazságot Magyarországnak* című költeményére Csizmadia Imre szerzett dallamot 1939-ben, vitéz Náray Antal, aki ekkor főtisztként Észak-Erdély lakosságának volt az ellátási főnöke, Somogyváry Gyula 1940-ben megírta *Erdély-indulóját* zenésítette meg. Koltay Imre és Krajcsi Lajos *Csak azért is* című erdélyi indulóját a szerzők dzsesszzenekarra hangszerelték ezzel is bővítve az irredenta zenei palettát. Radó József és Sass Irén *Lord Rothermere azt üzenete* című dalának pedig még a borítója is árasztotta a harcias irredenta szellemet, melyen az idős angol úr talpig páncélban, pajzsával és az apostoli keresztre kötött Szűz Máriát ábrázoló zászlóval védelmezi a földön fekvő, törött kardú magyar vitézt. Mindez kiválóan jellemezte és összefoglalta az irredenta műdalok zenei felszínességét. Az effajta dalokat a könnyű énekelhetőség tette népszerűvé, ezért nem csoda, hogy sorozatban gyártották azokat. Ilyen volt még a Murgács Kálmán szerzte *Dalok Nagy-Magyarországért* című irredenta dalgyűjtemény, melyet nyíltan népnevelő irredenta céllal népszerűsítettek. (Zeidler, 2002) Trianon témája a korszak legnagyobb zeneszerzőit, Dohnányi Ernőt, Kodály Zoltánt és Bartók Bélát sem hagyta hidegen, akik mindannyian az elszakított területeken születtek. Dohnányi *A vajda tornya* című operáját 1922-ben már a kortársak is irredenta alkotásnak tekintették. 1923-ban Bartók és Kodály közös közreműködésben kiadták az *Erdélyi Magyarság. Népdalok* című gyűjteményüket. Dalos Anna zenetörténész így összegezi ezt. „Már a Dohnányit megihlető

gyűjtemény is a Trianon-trauma tipikus terméke: Bartók és Kodály számára egyértelmű volt, hogy egy ilyen kiadványban – ami első közös tudományos népdalközreadásuk volt – bemutassák Erdély gazdag magyar népzenejét. Mindkét zeneszerző hangsúlyozta írásaiban – különösképpen azokban, amelyek angol, francia, olasz vagy német nyelvterületen jelentek meg – azt is, hogy az utódországokban szétszórt magyarság kulturális egység, és hogy az egykori Nagy-Magyarország területe kulturális és földrajzi értelemben nem feldarabolható.” Akkori és későbbi alkotásaikkal azonban egyetlen esetben sem hirdették a magyar kulturális felsőbbrendűséget, helyette az egymás melletti békés együttélést kívánták bemutatni a paraszti témájú, népi folklórt népszerűsítő műveikben. (Bodnár, 2020)

2.5. Színház és filmművészet

Az elveszített háború és a trianoni békeszerződés következtében elszakított területek okozta fájdalom, nosztalgikus érzéseket váltott ki a múlt iránt a színházi és filmes berkekben.

2.5.1. Színjátszás Magyarországon

Ezt jelzi pl. Gárdonyi Géza *A bor*, Szigeti József *A vén bakancsos és fia, a huszár*, valamint Tóth Ede *A falu rossza* c. népszínműveinek a felújítása is. Ezt a nosztalgiát sugallják a Harsányi Zsolt által készített, nagy sikert arató Mikszáth-dramatizálások (*Vén gazember; Beszterce ostroma; A Noszty fiú esete Tóth Marival*; az utóbbi a korabeli közönség igényeihez igazítva), továbbá Csathó Kálmán és Móricz Zsigmond dramatizálásai is. Szinte minden színház bemutatott klasszikus drámákat, sőt remekműveket, Molière, Shakespeare, Ibsen, Csehov, darabokat is. Színre vittek Pirandello, Szophoklész, G. B. Shaw és Strindberg műveket is, de ezek iránt mérsékelt volt a közönség érdeklődése.

A nosztalgia másik tárgya az Osztrák–Magyar Monarchia élete volt, amely sokáig élt a közönség lelkületében, talán ezzel is magyarázható, hogy nagy népszerűségnek örvendtek az operettek, vígjátékok. Ám az is elfogadható magyarázat lehetne, hogy a vesztes háború, a Trianon okozta dráma után a közönség mintegy búfelejtésként igényelte a vidámabb műfajokat. Csathó Kálmán művei és a harmad-negyedrangú magyar vígjátékok, vagy a 1920-as évek közepétől fellépő Zilahy Lajos drámák, mind a kor közvetlenül tapasztalható hangulatát, korérzését keresték, fejezték ki. Az irredenta célzatosság azokat a műveket jellemezte, amelyekben a múltra rávetítették a korszak patriotizmusát. A Nemzeti Színház ezzel bőven is

élt: felújították a kor egyik sztárdrámaírójának, Herczeg Ferencnek a darabjait, a *Bizáncot* és az *Ocskay brigadérost* – ez utóbbi a Rákóczi korszakban játszódik le –, *A fekete lovast* pedig az 1848-as szabadságharc idejét idézi; utóbbit az 1919/1920-as évadban ötvenszer adták elő. A korszak legsikeresebb drámaírója Herczeg Ferenc, aki mindig pontosan eltalálta a korhangulatot, a nagyközönség érzelmi igényét. Művei már megírásuk idején is sikeresek voltak, de Trianon után általános hatásuk, jelentőségük erőteljesebbé vált. Herczeg darabjai az érzelmi hazafiságot sugallják, s tele vannak tanító célzatú, patetikus mondatokkal.

Kifejezetten irredenta műveket nem túlzottan írtak, csak keretként, kiindulópontként, illetve utalásokban jelenik meg Trianon. Így Hunyady Sándor *A feketeszárú cseresznye* c. darabjának keretét például a Trianon utáni bácskai helyzet adja. Egy szerelem története, a magyar–szerb problémakörrel körítve. Az I. világháború idején a magyar főszolgabíró megmenti a gazdag szerb földbirtokost, Dusánt a hatóságok zaklatásától. Teszi ezt becsületből, tisztességből, s nem azért, mert szerelmes Irinába, Dusán feleségébe; tudja, hogy Dusán ártatlan. Trianon után a szolgabíró a szerb hatóságok elbocsátják; Dusán és Irina is megtudja, hogy házkutatást akarnak tartani a főszolgabírónál. Irina hozzárohan, hogy figyelmeztesse, de a féltékeny férj utána megy. Irina és a főszolgabíró között kirobban az addig eltitkolt, elnyomott szerelem. Az asszony elhagyja szerb férjét, s a válás után Magyarországra költözik szerelmével. Hatásos jeleneteket és zsáneralakokat iktat be a darabba, mint az I. felvonásban a frontra induló magyar huszártisztek éjjeli szerenádja Irinának, a búcsúzás, a mulatozás jelenete, vagy a II. felvonásban Dusán húgának az esküvője a szerb hatalom képviselőivel, szerb dalokkal és táncokkal.

Általánosnak mondható, hogy a korszakban kevés művészileg hiteles dráma készült, de amelyek annak bizonyulhattak volna írójuk eredeti szándéka szerint, azokat helyenként sokszor maga a színházi vezetés változtatta meg a darab sikeressége végett. A magyar színházkultúra leginkább a közönség igényeit próbálta kielégíteni, ezzel is magyarázható a szórakoztató darabok tömkelege, a vidéki és fővárosi színházakat uraló zenés és prózai vígjátékok, komédiák és operettek hada. A drámákra a két világháború között az volt a jellemző, hogy a társadalmi-közéleti és a magánélet szorító problémáit magába foglaló tárgykörök megformálása eltűnt. Főbb szereplőknek általában - a történelmi személyeket nem számítva - a dzsentrális világ, illetve a vidéki paraszti lét és a városi értelmiség alakjait tette meg. A népi-urbánus ellentét ekkor hágtott tetőfokára a kultúrában. A középosztály színházi igényeit Herczeg Ferenc, Harsányi Zsolt és Csathó Kálmán elégítette ki, a nagyközönség számára Ruttkay György, Bús-Fekete László, Szép Ernő, Molnár Ferenc, továbbá Vaszary János írt és rendezett

darabokat, de Füst Milán lírai drámája sem elhanyagolható, mely üde színpalnak számítható a színházi palettán. Móricz Zsigmond, Szomory Dezső, Zilahy Lajos, Németh László, Kodolányi János és Darvas József, Tamási Áron, Asztalos Milos, Márai Sándor drámáiban egyaránt megfigyelhető, hogy a valóságot igen közről szemlélik, közel vannak az élethez, szemléletmódjuk reális, azaz a dráma világ hitelességét az élet apró részleteinek a megjelenítésével teremtik meg. A népi ideológia legjellegzetesebb szószólói Kodolányi János, Németh László és Darvas József voltak, a II. világháborúhoz közelítve pedig már Tamási Áron, Asztalos Miklós és Márai Sándor darabjai is rendben voltak.

Nem térek ki azokra a jelentősebb drámaírókra, akik a két világháború között alkottak ugyan, de a trianoni tematika nem releváns művészetükben. (Bécsy, 1998). Viszont beszélni kell azokról a küzdelmekről, amelyeket a magyar nyelvű színházi életért folytattak az elcsatolt területeken, bár esetükben teljességgel kizárhatjuk az irredenta művek színpadra állítását. Ennek ellenére az a heroikus küzdelem, amelyet folytattak a magyar színházi élet megmaradásáért, a magyar nyelvű kultúra terjesztéséért felért akár több irredenta vagy revíziós drámai alkotás bemutatásával.

2.5.2. Színház az elcsatolt területeken

Nagy színházi hagyományra visszatekintő kultúrközösség a Felvidéken volt. Ott Faragó Ödön, Földes Dezső és Iván Sándor vezetésével próbálták a színházak fennmaradni. Ez állandó politikai csatározást jelentett, nemcsak az új csehszlovák hatalommal kellett állandó küzdelmet folytatniuk, de olykor még a magyar vezetők között is konfliktusok támadtak, amelyek miatt nem sikerült meghonosítani egy életképes finanszírozási formát, és ez végül a magyar színházi élet végét jelentette. A két háború között romokban hevert a felvidéki magyar színházi élet.

A tárgyalt korszakban a legszínvonalasabb magyar nyelvű színházi élet Erdélyben alakult ki, mert az utódállamok közül itt volt a legnagyobb múlttal rendelkező színházi hagyomány, de azért is, mert itt működött a korszak egyik legjelentősebb színházi alkotója és a magyar kultúra egyik mecénása, Janovics Jenő, aki 1905-től igazgatta a kolozsvári Nemzeti Színházat. Nemcsak kitűnő színházi szakember volt, de sikeres vállalkozó is, aki vagyonát a magyar színházi élet fellendítésére fordította. 1914-ben még nem gondolhatta, hogy a kezdődő háború milyen változásokat hoz, és elsöpri azt a világot, amelyben ő a maga erejéből sikeres lett. 1918 karácsonyán Kolozsvárra is bevonultak a románok. 1919. május 14-én

értésítették, hogy a román adminisztráció átveszi a színházat. Janovics az eltelt hónapokban beadványokat írt, hogy színházát megtarthassa. Meg is ígérték neki, hogy maradhat két feltétellel: leteszi a hűségesküt, és megszervezi a román társulatot. Mindkettőt visszautasította. A magyar társulat ezt követően minden este úgy lépett színpadra, hogy talán ez lesz az utolsó előadás, de folyamatosan játszottak. Ezt Janovics Jenő magánvagyonára tette lehetővé, mert a színház támogatást sem a magyar, sem a román államtól nem kapott. Aztán megérkezett a román hatóságok ultimátuma, hogy legkésőbb 1919. október 1-jén költözzön át a társulat a sétatéri épületbe. 1919. szeptember 30-án léptek fel utoljára a Hunyadi téri épületben, a Hamlet-et játszották. A nézőtér tömve volt, két és fél ezer ember szorongott az épületben, s a színház előtti tér is feketéllett. A közönség hatalmas ovációval ünnepelte a társulatot. Az előadás után a színház alkalmazottai fegyelmezetten elhagyták az épületet. Viszont a közönség nem. A kirendelt katonaság megvárta az éjfélt, hogy életbe lépjen az ultimátum, ekkor viszont már tényleges erőszakot alkalmaztak azokkal szemben, akiket még az épületben találtak. Nemcsak az épületet vették el a magyar társulattól, hanem a teljes díszlet- és jelmeztárat is. Janovics Jenő azonnal elkezdte újraszervezni színházi életét: október 4-én már megkezdődtek az előadások a sétatéri épületben. Az elvett nemzeti színház épületében két hónap múlva 1919. december elsején tartották meg az első román nyelvű előadást.

A román Kormányzótanács 1920-ban elhatározta, hogy megszünteti Erdélyben a magyar nyelvű színjátszást. Janovics Jenő ekkor nyílt levélben fordult a kultuszminiszterhez, Goga Octavianhoz, a „román költészet ünnepelet nagyjához”, Petőfi és Madách fordítójához, ahhoz az emberhez, aki 1919-ben „a gyűlölködés izzó tüze közepette koszorút küldött Ady Endre koporsójára”. Talán a nyíltlevél hatására, talán külföldi nyomásra, a kultuszminiszter hamarosan elrendelte, hogy az „összes Transzszilvániában működő” magyar színtársulat működési engedélyét egy évre hosszabbítsák meg. De az erdélyi magyar társulatok rendkívül nehéz anyagi helyzetben voltak, hisz az értelmiség javarésze elmenekült Erdélyből, meg kellett küzdeniük az állami szervek egyenlőtlen bánásmódjával, mégis képesek voltak talpon maradni, Janovics Jenő magánvagyonának köszönhetően, azonban vagyona a gazdasági világválság következtében elolvadt. Új finanszírozási utakat kellett keresni az erdélyi színtársulatoknak.

1926-ban a vagyonos Kemény János báró marosvécsi kastélyába összehívta a kor jelentős alkotóit, hogy megvitassák az erdélyi irodalom (és a színházi) élet helyzetét. Ők alakították meg a Helikoni Társaságot, amely nem volt hivatalos intézmény, mégis az erdélyi szellemi élet meghatározó közössége lett. A tagjait az erdélyi gondolat, a transzilvanizmus fogta össze. Az alapítók között találjuk Áprily Lajost, Bánffy Miklóst, Kádár Imrét, Kós Károlyt,

Kuncz Aladárt, Molter Károlyt, Nyirő Józsefet, Reményik Sándort, Tamási Áront. Az Erdélyi Helikon című folyóirat köre szorgalmazta egy olyan színjátszás megteremtését, amely kizárólag az általános nemzeti művelődést és a művészi célokat szolgálja. Az 1930-as helikoni találkozón, Bánffy Miklós az országos színpártoló egyesület eszméjét vetette fel. Így minden városban Színpártoló Egyesület alakult. Kolozsváron Janovics Jenő átengedte a színház irányítását a Színpártoló Egyesületnek, de 1933-ig még a kolozsvári Magyar Színház meghatározó vezetője maradt. Az igazi fordulat az 1933–1934-es évadban következett be, amikor megalakult a Thália Részvénytársaság, mely megteremtette a színház gazdasági alapjait. Elnöke Kemény János, főrendezőnek Kádár Imrét hívták meg. A vállalkozás jogilag magánintézménynek számított, de az erdélyi magyar kultúrközösség irányítása alatt állt. Egyetlen minőségi együttes létrehozását tűzték ki célul. Kádár Imre kiemelkedő rendezései mellett, újjászervezte a művészi gárdát, s minden hónapban egy-egy erdélyi szerző darabját tűzte műsorra. Új elképzelése helyes irányba terelte az erdélyi színjátszást: erdélyi levegőt, erdélyi hangokat, az itteni néprétegek színes ruháit, különleges népszokásait vitte be a színházba. Ennek szellemében mutatták be Nyirő József Júlia szép leány (1933), Szentimrei Jenő Csáki bíró lánya (1936) című darabját, Tamási Áron Énekes madarát (1936) és Tündöklő Jeromosát. Szigligeti Ede A cigány című darabját is megújították 1936-ban. A következő évben pedig Kós Károly Budai Nagy Antal című műve és Nagy István Özönvíz előtt című darabja került színre. A színház aranykorát, a vándorszínészet új aranykorát élte ekkor. Ezt az új törekvést Székely kék madár vagy Erdélyi kék madár mozgalomként emlegették, később csak Kék madárként.

Ahhoz, hogy ilyen színvonalas magyar nyelvű és nemzeti szellemű előadások kerüljenek az erdélyi magyar közösség elé a színtársulat önfeláldozása mellett szükség volt Kádár Imre fáradhatatlan munkájára, valamint Janovics Jenő és Kemény János vagyonára is. (Gajdó, 2020)

2.5.3. Filmművészet

A színművészethez hasonlóan a filmipari alkotásokat is a könnyed szórakoztatás jellemezte. A korszak irányadó műfaja a vígjáték lett. A 20-as években megjelenő hangos filmek eleinte rendkívül kis számban jelentek csak meg, voltak évek, amikor egyáltalán nem is jött ki semmi, ennek megfelelően nyíltan irredenta film nem sok készült, a Trianon okozta fájdalomra inkább néhány jelenet erejéig utaltak a filmek. Ilyen volt a *Budai cukrászda* című

1935-ös Gaál Béla rendezte film is, amelyben a fiatal szerelmespár beszéde Bácskára terelődik, közben pedig egy verklis jelenik meg, aki az elcsatolt területeket sirató dalbetétet elénekel. A 30-as években felerősödő népi ideológia jelentős mértékben meghatározta a magyar filmeket is. Bánky Viktor *Dr. Kovács István* című irreidenta hangneműnek tekinthető filmjében az akkori filmsztár, Páger Antal alakításában, a főhős a prologusban közvetlenül intézi Trianont becsmérő gondolatát a nézőközönséghez. (Kránicz, 2020)

3. Magyar Köztársaság időszakától a rendszerváltozásig

1945-1990

3.1. Politikai háttér és emlékezet

Trianon 25 év hamis alapokra épített politikai túlmagyarázását, annak közel fél évszázados elhallgatása követte.

A II. világháborút Magyarország elvesztette. Ennek lehetőségét és következményeit már maga Teleki Pál is pedzegette magánkörében a 30-as évek végén: „*A revízió, s ezt csak neked mondom, a legnagyobb veszély, amely fenyeget, de ez ellen nem tehetek semmit, mert belebukom. A közvéleményünk meg van örülve. Mindent vissza! Akárhogy, akárki által, bármely áron. [...] A revízióba bele fogunk pusztulni, ez fog minket a háborúba belesodorni. Visszakaptuk a Felvidéket, jó, vissza Ruszinszkót is, ezeket meg tudjuk még emészteni, átvenni, berendezni. Most Erdélyen a sor, rettegek, mi lesz akkor. Ha Erdély visszajő, ezzel örökre elköteleztük magunkat a németeknek, akik majd azután követelik az árát. És ez az ár a velük együtt való háborúzás lesz, az ország maga lesz az ára a revíziónak.*” (Zeidler, 2002, p. 89) Jóslata beteljesült. Magyarország a többi kelet-európai állammal együtt 1944-45-ben szovjet érdekszférába került földrajzi helyzeténél fogva; kapcsolatrendszerét és mozgásterét ezért egészen az 1989-91-es összeomlásáig alapvetően a Szovjetunió határozta meg. Ez alatt a 45 év alatt, amíg Magyarország a szovjet informális birodalomhoz tartozott, az ország szuverenitása végig korlátozva volt.

A korszak három alkorszakra osztható: az 1944 vége és 1949 közötti átmeneti időszakra, amely még félig-meddig demokratikusnak tekinthető, az 1949 és 1956 között megvalósuló kegyetlenül elnyomó Rákosi diktatúra időszakára, és az 1956-1989 közötti puha diktatúra periódusára, amelyet Kádár János nevéhez köthetünk. A háború végeztével, a párizsi béketárgyalások elkészületei alatt a magyar kormány abban bízott, hogy a Trianonban megállapított román-magyar határ módosítható lesz majd Magyarország javára. Erre a nyugatiak, elsősorban az amerikaiak még hajlandóak is lettek volna, azonban a Szovjetunió minden hasonló megfontolást megvétőzött, ugyanis Besszarábia bekebelezéséért Romániát Erdéllyel kívánta kiengesztelni Moszkva, így az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés a trianoni határokat állította vissza, néhány eltéréssel, Magyarország kárára. Az ország további három magyar falut veszített el Pozsonnyal szemben gyarapítva Csehszlovákia

területét. Ez és a prágai vezetés magyarellenes intézkedései rendkívül feszültté tették a magyar-csehszlovák viszonyt. A magyarok egy részét internáló táborokba zárták, vagyonuktól megfosztották, még az etnikai tisztogatástól sem visszariadva. Miután a nyugati szövetségesek a magyarok egyoldalú kitelepítését nem engedélyezte Csehszlovákiának, 1946. február 27-én Csehszlovákia és Magyarország lakosságcsere-egyezményt kötött meg. Ennek keretében hagyta el Csehszlovákiát megközelítőleg 100 ezer magyar, 1948 nyaráig pedig 70 ezre szlovák Magyarországot. Az ott maradókra, megközelítőleg 350 000 magyarra reszlovakizáció és magyar állampolgárság vesztes várt. A „visszaszlovákosítás” értelmében, aki szlovák polgárnak vallotta magát, az elnyerte az állampolgárságot, és mentesült a Beneš dekrétumok (vagyonelkobzás, jogfosztás) rendelkezései alól. A környező államok sem bántak jobban az ott élő magyarokkal. A kisebbségek asszimilációjának érdekében elkezdték felszámolni a kultúrközösségeket, magyar oktatási intézményeket vontak össze idegennyelvűekkel, sőt Kárpátalján és Erdélyben deportálással, internálással félemlítették meg a magyarokat, továbbá Délvidéken etnikai tisztogatás útján torolták meg az újvidéki vérengzést, ezzel is igyekezve etnikailag homogénebbé tenni államukat a szomszédos országok. Ennek következtében számos menekült érkezett ezekről a területekről Magyarországra. Az 1949-es népszámlálás keretében megállapították, hogy 1941 óta 376 ezren menekültek vagy települtek Magyarországra, ebből 134 ezren Romániából, 119 ezren Csehszlovákiából, és 66 ezren Jugoszláviából. Az elszámoltatások terén a magyar állam is kivette a maga részét a kollektív bűnösség jegyében. A háború után bűnbakká vált hazai 150-160 ezer fős németységnek embertelen körülmények közepette, vagyonukat hátra hagyva kellett távozniuk Magyarországról. Erre a szövetséges hatalmak döntése és a magyar kormány kezdeményezése alapján került sor.

A magyarok nagy részét a Párizsban megkötött békeszerződés hasonló elkeseredéssel töltötte el, mint annak idején az 1920-as trianoni szerződés idején. Az akkori politikai megnyilvánulásoktól eltérően azonban az új magyar vezetők nem szítani, éppen ellenkezőleg tompítani igyekeztek a lakosság revizionista érzelmeit. A népi mozgalom demokratikus szárnyához tartozó Bibó István ekkor jutott arra az álláspontra, hogy a trianoni határokat „mind fizikailag, mind lelkileg” elfogadva Magyarország a továbbiakban csak kettő dolgot tehet: a kölcsönös és feneketlen gyűlölködés örvényeit elkerülve példát mutat a kisépek közötti lojalításra és mértéktartásra való tekintettel, ám ugyanakkor felelősséget érez a határon túli magyarság sorsával szemben. Azonban a hangzatos szavak a támogatás terén nem váltottak ki nagy eredményeket.

A kommunista szalámi taktikát alkalmazva, a nyugati típusú demokráciát kívánó politikai pártok képviselőit külföldre kergették, letartóztatták vagy kizárták a pártból. A nyugati szövetségesek kérésére megrendezett 1945 és az 1947-ben kiírt kékcédulás, elcsalt választásokon a magyar nép a magántulajdon és a parlamentáris demokrácia mellett voksolt. Az 1946-ban létrejött Magyar Köztársaságot, amit a pártok összeolvadását követően 1949-ben a Magyar Népköztársaság váltott fel.

Sokáig a határon túli magyarság semmilyen hathatós politikai segítségre nem számíthatott a szocialista berendezkedésű Magyarországtól. Annak ellenére, hogy az internacionális kommunista eszmény elvárta az egymáshoz való békés viszonyulást a nemzetek között, a környező államok nacionalisták maradtak Magyarország kivételével. Ironikus módon, a magyar kommunizmus két nagy vezetője, Rákosi Máttyás és Kádár János is a később elcsatolt területekről származott, ennek ellenére mindannyian belügynek tekintették a környező államok nemzetiségi politikáját, sőt ezt a szomszédos államoknak is jelezte a kommunista vezetés 1958-ban tett látogatásainak alkalmával. Ez később változni látszott Kádár 60-as évek végén folytatott politikáján, amikor nyilatkozatok erejéig bírálta a nemzetiségek asszimilációit, főként a külön utas Romániát érve ez alatt. 1968-ban megalakult a Hazafias Népfrent, azzal a céllal, hogy megvizsgálja a külhoni magyarság helyzetét. Az Írószövetség a környező országok magyar nyelvű kultúrájának problémáját tűzte ki napirendjéül, amelynek megsegítésére anyanyelvi mozgalom jött létre. 1970-ben tartotta meg első konferenciáját, amelyet 3-4 évente megismételtek, s az 1977-es harmadik konferencián már a környező országok magyarsága is képviselhette magát, Romániát leszámítva, ahol Nicolae Ceaușescu 1965-ös hatalomra kerülése óta súlyos diszkrimináció érte az ott élő kisebbségeket. Először felszámolták az erdélyi Magyar Autonóm Tartományt 1968-ban, csökkentették a magyar tanárok és osztályok számát, magyar lapokat szüntettek meg, 1974-ben megtiltották a turistáknak, hogy magánszállásokon éjszakázhassanak, és az erdélyi magyarság Magyarországra történő utazását szigorúan korlátozták. A románosítás politikája a 1988-as falurombolásban csúcspontjára ért, melynek keretében 7 ezer falut akartak agrár-ipari centrummá alakítani. Az ügy hatalmas felháborodást keltett szerte a világon, így Magyarországon is, s váltott ki megmozdulásokat, tömegtüntetéseket 1956 óta először nem pártvezetés által. Mindennek következtében újabb menekülthullám indult el az erdélyi térségből Magyarország felé. Az két ország viszonya tovább romlott. Változást ebben a Szovjetunió felbomlása hozhatott volna, amely ekkoriban már látható volt a küszöbön. (Romsics, 2005)

Mivel a témával még a közbeszéd erejéig sem lehetett foglalkozni, mert könnyen rásütötték az illetőre a nacionalista, hungarista, Horthy fasiszta jelzőt, a korszakban mindössze néhány közvetetten ezzel foglalkozó művészeti alkotásról tudunk beszélni, azok is jellemzően emigrációban készültek.

3.2. Képzőművészet és építészet

Az építészet területén nem változott lényegében semmi. A templomokat, épületeket nem változtatták meg vagy építették át, mivel nyíltan nem képviseltek irredenta üzeneteket, a képzőművészet terén azonban minden irredenta alkotást átcímkeztek, vagy lebontottak. Új alkotások nem születtek nyilvánosan.

A szabadsági téri irredenta skanzen 1945 után kezdték el felszámolni fokozatosan. Az *Ereklyés Országzászlót* még ezen év tavaszán távolították el a szovjet csapatok, hogy ne zavarja a saját hősi emlékműveket. Az irredenta szobrok a „dunai népek összeférhetlenségének, marakodásainak szimbólumait” hordozták ezért augusztus közepén lebontották őket. A *Magyar Fájdalom* szobrát raktárba szállították 1947-ben, majd 1973-ban a balfi fürdő előtt helyezték el. Bandholtz tábornok szobra megsérült a háborúban, 1946-ban még helyreállították, de 1949-ben eltávolították a térről, hogy később az Egyesült Államok nagykövetségi rezidenciájának kertjében állítsák fel. 1989-ban visszahelyezték a Szabadság térre.

A *Magyar Igazság kútja* túlélte a második világháborút, azonban az irredenta jegyeket eltávolították róla. 1949-ben Rothermere reliefs reliefjét rozettákkal helyettesítették, a köriratot levésték róla. 2001-ben felújították, így a felirat ismét olvasható.

Az *Urmánczy-emlékpad* eltűnt a háború után, sorsa mai napig ismeretlen. (Zeidler, 2002) Urmánczy Nándor emlékére később új padot állítottak fel a második Orbán kormány idején, a Margitszigeti Zielinski Szilárd sétányon.

A Kocsis András által készített 1937-ben felavatott *Anyja gyermekkel* szobor sokáig raktárban hevert, majd egy műszaki szakközépiskola elé helyezték, míg 2010-ben vissza nem helyezték eredeti helyére, az újpesti István térre.

A *Hargita-kereszt* végül a helyén maradt, a talapzatára felvésett Hiszekegy azonban már nincs rajta, az egykori emlékmű ma feszületként szolgál.

Az országzászlók jelentős részét a második világháború után megszüntették, mások sajátos értelmezés útján, némi átalakítással felszabadulási vagy - 1948-ban - centenáriumi emlékművek lettek.

A nagykanizsai Trianon emlékművet a második világháború után ledöntötték, majd 2001 nyarán kormányzati és civil szervezetek részvételével újra felállították az Eötvös téren Minden magyarok emlékműve néven. (Zeidler, 2002)

3.3. Irodalom

Az ötvenes évek első felében a magyar irodalom soha nem látott politikai irányítás alá került, s ez egészen a nyolcvanas évek közepéig tartott. A témában meghatározó, bemutatásra érdemes irodalmi teljesítmény csak a hivatalos irodalompolitika ellenében születhetett. Természetes, hogy ilyen körülmények között az irredentizmus kényelmetlenné, elvetendővé vált. A szocializmussal s a proletár internacionalizmussal, a szovjet politikával egyáltalán nem fért össze. Az irredentizmus ekkor búvópatakként eltűnt a felszín alatt viszont a Trianon okozta trauma nem szűnt meg, a párizsi békeszerződés csak megerősítette azt. Holott a nemzetnek vagy népcsoportnak szüksége van a trauma feloldására, ha tabuk vannak, ha szólni sem szabad róla, akkor a korábbi traumák újabbakat okoznak.

Az irodalmi életben is gyökeres változások léptek életbe. A Rákosi-diktatúrát koncepciós perek, kitelepítések, a civil szféra felszámolása, a hétköznapi élet kommunista egységesítése és a terror légköre jellemezte. Rákosi-korszak idején Trianonról, következményeiről és a kisebbségbe szakadt magyarságról beszélni nem lehetett. Míg a térség kommunista vezetői általában nacionalisták voltak, addig a korszak magyar kormányai a határon kívül rekedt magyarság ellenében politizáltak az internacionalizmus hamis jelszava alatt. A II. világháború után az írók egy része elmenekült a szocialista vezetés elől, más része itthon maradt ugyan, de közülük is sokan hallgatásra kényszerültek, vagy egyszerűen az irodalmi élet peremre szorultak. Akadnak olyanok is, akik a rendszer szócsöveivé váltak. Az irodalmi élet peremére szorultak például a népi írók, Németh László, Kodolányi János és Tamási Áron, de a nyugatosok közül is jónéhányan, mint Füst Milán, Ottlik Géza, Vas István, Weöres Sándor vagy Pilinszky János. (Romsics, 2017)

Az első hullám menekültjei közé tartozott Nyirő József, aki nyilas kormánnyal való politikai kollaborációja miatt menekült Ausztriába, Németországba, majd Spanyolországban élt 1953-ban bekövetkező haláláig. (Rónai, 2003.)

Cikkei az emigráció különböző lapjaiban jelentek meg. Ezek tükrözik leginkább a Trianonnal kapcsolatos véleményét, gondolatait, sürgetik a revíziót. Közéjük tartozik a *Mi az igazság Erdély esetében?* című nemzetpolitikai tanulmánya. Nyirő, akárcsak később Wass Albert is, azért szólalt meg, hogy megismertesse a Nyugattal Erdély helyzetét, és ezzel rábírja őket a trianoni és párizsi békeszerződések során elkövetett tévedéseik belátására és megváltoztatására. Érvelésének alapja, hogy a magyarság mindent megtett a nyugati civilizáció védelmében, mégis „kétszer tépték darabokra, a trianoni és párizsi úgy nevezett békeszerződésekkel”, ezért „a világ népeinek súlyos adósságai vannak” Magyarországgal szemben, s ezek rendezése minden népnek érdeke”. Érvek következnek, amelyek Magyarország különleges politikai, földrajzi és emberföldrajzi helyzetét bizonyítják. A keleti szláv, északnyugati germán és déli román néptengerek érintkezési övében fekszik”, itt vannak „a vallások nagy elterjedési határai is”, így „közvetítője a különböző kultúráknak”. Hangoztatja, hogy az Egyesült Államok képes felismerni és figyelmeztetni a nyugati világot, „milyen hiba volt a teheráni, a jaltai és potsdami értekezletek határozatainak elfogadása”, és hogy Trianonban és Párizsban Magyarországgal szemben elkövetett igazságtalanság jóvátételének el kell következnie. Ehhez meg kell nyerni a nyugat jóindulat, hiszen a magyarság ezeréves léte során a legtöbb és legkegyetlenebb igazságtalanságokat szenvedte el. A bolsevista veszedelem és a nagy szláv imperialista előtörés fenyegetése miatt a nyugati hatalmaknak is érdeke egy erős és egészséges Magyarország fennállása. Ezt megerősíti a transzszilvanista gondolatnak egyik tézisével, miszerint Magyarország a természet által létrehozott tökéletes egység. A nemzetpolitikai tanulmány nem titkolt célja, hogy a trianoni határok véglegesen megváltozzanak. (Márkus, 2010)

1945-ben szintén Németországba távozott, majd Amerikában telepedett le Wass Albert is, aki mai napig a magyar irodalom egyik legmegosztóbb alakja. Az emigráns író a nyugati magyar irodalom egyik emblematikus figurájává vált. Emigrációja alatt írta meg jelentősebb műveit, melyekkel csak a rendszerváltozás után találkozhatott a magyar olvasóközönség. Ilyen volt *Az Adjátok vissza a hegyeimet*, *a Tizenhárom almafa*, *A funtineli*

boszorkány vagy a *Kard és kasza. Az Adjátok vissza a hegyeimet!* (1949) című művének bevezetője vádirat értékű sikoly a trianoni és párizsi békediktátumok ellen.

1951-től az Egyesült Állomokban telepedett le, az emigráció szellemi vezére, szervezője, könyv- és lapkiadó, publicista és politikai tanulmányok szerzője, 1957-től nyugdíjaztatásáig a floridai, gainesville-i egyetem tanára. Következtesen képviseli a magyarság, a román hatalomnak kiszolgáltatott Erdély ügyét. Wass Albert kiadványainak célja felkelteni az amerikai illetékes körök figyelmét a bolsevikok kegyetlenségeire, s külön az Erdélyben élő magyar kisebbség kiszolgáltatott helyzetét. *Magyar szemmel* állandó rovata van a *Kanadai magyarság* című lapban. *Józan magyar szemmel* (2002) címen adja közre közéleti írásait, amelyeket angolul is megjelentet. Regényeit és más, a magyarsággal foglalkozó történelmi munkáit rendre lefordíttatja. Kanadában, majd Amerikában előadói körúton serkenti az emigráció tagjait. A magyarság és Erdély múltjáról szóló angol nyelvű könyveivel és cikkeivel a magyarságról kialakított hamis képet szeretné megváltoztatni. (Turcsány, 2014)

A kisebbségbe szakadt határon túli magyar irodalomban Trianon emlékezetéről nem lehetett szólni. A legnagyobbak közvetve szóltak, történelmi allegóriába rejtve a mondandójukat.

3.4. Zene-és táncművészet

Közvetlen formájában nem született irredenta alkotás a zene és a tánc világában. A határon túli - leginkább az erdélyi – magyarsággal, a magyar kultúra megőrzése érdekében egyedül indirekt módon tudták tartani a kapcsolatot az anyaországi polgárok.

A 70-es, 80-as években Budapesten kibontakozó táncművészet lett az egyetlen határon túli magyarsággal indirekt módon való kapcsolattartás eszköze a korszak végére, miután Ceaușescu korlátozta a lehetőségét ennek. (Abakovits, 2012) Ennek is köszönhető részben, hogy az erdélyi magyarok számára tudtak magyar nyelvű újságot, könyveket, vagy éppen mindennapos hiánycikkeket - mint az élelmiszer, ruha, vagy gyógyszerek – az országhatáron túlra csempészni az anyaországiak.

3.5. Színház és filmművészet

A színdarabok és filmek terén teljesen megfeneklett a téma feldolgozása a tabusítás következtében. Az egyetlen alkotás, amely közvetett módon kapcsolódott Trianonhoz, az a Bereményi Géza által rendezett *A tanítványok* című film volt. A film egyik központi karaktere Magyary Zoltán közigazgatási professzor, aki az elcsatolt területeken élő magyarság helyzetén igyekszik segíteni reménytelenül. (Kránicz, 2020)

4. Rendszerváltozástól napjainkig

1990-2020

4.1. Politikai háttér és emlékezet

„Lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.” – jelentette ki Antall József, Magyarország első rendszerváltozás után szabadon választott miniszterelnöke 1990. június 2-án a Magyar Demokrata Fórum III. országos gyűlésén. (Jeszenszky, 2005, p. 62-63)

A rendszerváltozás újabb fejezetet nyitott Trianon feldolgozásának vonatkozásában. Kimondhatatlan szavak és elfojtott indulatok törtek a felszínre elemi erővel. Nem kellett tovább hallgatni Trianonról, az évtizedekig elhallgatott „szitokszó” ismét bekerült a közbeszédbe. Csupán már a gondolat is, hogy végre lehet beszélni róla, kutathatnak utána, megismerhetik tárgyilagosan mi történt annak idején, egy fajta élményt jelentett az akkor élők számára. Sorban jelentek meg a Trianonról szóló könyvek, tanulmányok, hosszabb-rövidebb írások és elemzések. Érzékelhető volt az igyekezet, hogy a realitások felé irányuljon a közgondolkodás. (Vizi, 2016) A trauma kibeszélése így hát megkezdődött, azonban nem kellett hozzá sok idő, hogy a szocializmus alól felszabaduló utódállamokban teret nyerjen a nacionalizmus. Magyarországon felerősödtek a szélsőjobboldali hangok, ismét elkezdték a népi-urbánus vitát, Romániában a forradalom után pár hónappal már egymásnak estek a románok és magyarok, amelyet az 1990-es fekete március erőszakos eseményei tetőztek be, és az újonnan létrejövő Ukrajnában, illetve a többi államban sem javultak a külhoni magyarság körülményei.

1988-ban már hivatalosan is kimondták, hogy a határon túli magyarság a magyar nemzet részét képezi, ezzel a kulturális nemzetfogalom mellett foglaltak állást, és elutasították az utódállamokban hangoztatott elvet, miszerint a külhoni magyarság ügye az adott állam belügye, az anyaországnak nincs beleszólása. Ezt követően indult el a magyarságpolitikának az intézményesítése, először a Nemzeti és Etnikai Kollégium/Titkárság, majd a Határon Túli Magyarok Hivatal létrehozásával. A határon túli magyar kisebbséget támogató intézményrendszer 1989 és 1996 között épült ki. Ebben az időszakban alakult újra a budapesti magyarságpolitika és a környező országok magyar politikai pártjának kisebbségpolitikai együttműködése. A kilencvenes évek első felében az anyaországi külpolitika prioritása az euroatlanti integráció volt, és ebbe beletartozott a külhoni magyarok autonómia törekéve is a

különböző alapszerződések megkötése során, ám idővel ezek a törekvések sikertelennek bizonyultak l. (Bárdi, 2013)

2001-ben az Orbán-kormány megalkotta a Statustörvényt az anyaország és a külhoni magyarság kapcsolatainak ápolása érdekében, és bevezette a magyar igazolványt, illetve a magyar hozzátartozói igazolványt, melyekkel jelképesen a magyar nemzet részévé fogadta az igazolvány tulajdonosát. 2001. december 22-én, Budapesten írta alá Orbán Viktor és Adrian Nastase román miniszterelnök a kétoldalú magyar-román együttműködés egyetértési nyilatkozatát. Az Együttműködési Nyilatkozat azonban a magyar belpolitika kampánytémájává vált a munkavállalásra vonatkozó passzusai miatt. A Magyarok Világszövetsége ennél szorosabb kapcsolatot szeretett volna, s a határon túli magyarságnak a magyar állampolgárság megadását kívánta elérni, ezért úgy döntött 2003-ban, hogy ezügyben népszavazást kezdeményez. (Vizi, 2016) A baloldal a választási győzelmet követően kormányra került, de nem tudott nemzeti integrátorként fellépni. A jobboldalt az a kritika érte a baloldaltól, hogy az nemzetieskedő klientúrát épít, a határon túliak véleményét figyelmen kívül hagyja, a baloldalt pedig nemzeti érzéketlenséggel, szakpolitikai hozzá nem értéssel, túlzott nemzetközi alkalmazkodással bírálták. (Bárdi, 2013) Ezek az előítéletek nehezítették az országos népszavazás körülményeit, melyet 2004-ben Mádl Ferenc köztársasági elnök írt ki. A kérdés az volt: „Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. törvény 19. paragrafusára szerinti magyarigazolvánnyal vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?” Az ellenzéki (jobboldali) pártok az „Igen” szavazásra buzdítottak, hangsúlyozva a nemzetegyesítés elvét, a baloldali kormánypártok elutasították az „Igen” válasz támogatását azzal indokolva, hogy gazdasági terheket róna Magyarországra, és az állampolgárság megadása helyett a megoldást az Európai Unió tagságban vélték látni. A népszavazás a szükséges szavazatszám hiánya miatt eredménytelenül zárult, ám a szavazás köré épült a belpolitikai viták heves indulatokat hoztak felszínre, a társadalom megoszlott lett belföldön, és aláásta az anyaország és határon túli magyarság kapcsolatát is. (Vizi, 2016)

Magyarország 2004-ben belépett az Európai Unióba, a szomszédos Szlovéniával, Szlovákiával együtt, s pár évvel később Románia is, azonban az Unió továbbra sem tudta megoldani teljesen a kisebbségek ügyét, de mindenképpen megállapítható, hogy közelebb kerültek az államok a megoldáshoz, mint valaha bármikor a múltban.

A népszavazás csorbáját végül 2010-ben igyekezett kiküszöbölni a kormányra kerülő Fidesz, a külföldi magyarok számára biztosított kettős állampolgársággal. A törvénymódosítást követően, 2010. május 31-én a magyar Országgyűlés június 4-ét a nemzeti összetartozás napjává nyilvánította, majd törvénybe iktatta, mely a „Nemzeti Összetartozás Melletti Tanúságtételről” címet viseli. A törvény bevezetője feleleveníti a trianoni döntés intézkedései által teremtett konfliktusokat, s megállapítja, hogy évtizedekig kibeszéltelen maradt az elfojtott trauma. Záró gondolatai a jelennek és a jövőnek szólnak. A trauma megoldására nem lehet gyógymód a területi revízió, a sérelmi politika és a tragikus hozzáállás. Hangsúlyozza, hogy Trianon traumájának megoldásához csak nemzetközi jogi keretek között, a szuverén és demokratikus, jogegyenlőséget biztosító egyenrangú országok „kölcsonös tiszteleten alapuló együttműködése” vezethet, s „elítél minden olyan törekvést, amely az adott állam területén kisebbségben élő nemzetrészek asszimilációjának előidézésére irányul”. Felhívja a figyelmet, hogy emlékeztetni kell a jövő nemzedékeit, hogy a hibákból tanulva a nemzet összetartozásának erősítésén dolgozhasson. (Vizi, 2016)

4.2. Képzőművészet és építészet

4.2.1. Emlékművek határon innen és túl

A 90-es évektől kezdve fokozatosan állították vissza a szocializmus előtti Trianon-műalkotásokat, a 2000-es években pedig új szobrok tömegét kezdték felavatni. A Trianon-émlékművek elszaporodtak országszerte, száznál is több szobrot adtak át városokon és falvakban, javarészüket 2010 után és a centenáriumba időzítve. Ezeknek az alkotásoknak a többsége a már ismert irredenta szimbólumokat alkalmazza, mint a kettős kereszt vagy a Nagy-Magyarország, a Szent Korona, a Kossuth-címer és a turulmadár. E tekintetben nem különösebben változott a művészi hozzáállás. Jól tükrözi ezt a sarkadi Trianon-émlékmű is, amelyen a történelmi Magyarország térképébe ágyazott trianoni határok láthatóak, amibe egy kés áll beleszúrva, jelezve a gyászt és a sérelmet, vagy a vecsési Megmaradás-émlékmű, amelyen a szétszakított országrészek láthatók olyan feliratokkal, amelyek ismertetik a történelmi királyság terület- és lakosságvesztésének számadatait, hirdetve az integer Nagy-Magyarország illúzióját. Ugyancsak apostoli kettőskereszt szimbólummal él a 2010-ben átadott székelyföldi farkaslaki Trianon-émlékmű, amely azért tűnik ki a többi emlékmű közül, mert ez az első erdélyi Trianon-émlékmű az országban a rendszerváltozás óta. A határon túli emlékművek közül megemlíteném

még a felvidéki Nána Trianoni Emlékkövét, Nagytárkány Trianon szobrát, a kárpátaljai Zápszony Trianon emléktábláját, Nagydobrony Összetartozás emlékművét, amely a revíziós jelképekkel szakít, és letisztult formákkal szimbolizálja a magyar nemzet kulturális egységét.

Kárpátalja egyik legszimbolikusabb emlékműve – amely csak közvetett módon kapcsolódik Trianonhoz – a Matl Péter munkácsi szobrász által készített A magyar honfoglalás-emlékmű, amely a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére készült, és 1996-ban avatták fel. A szobor egy kaput formál a Vereckei hágó közelében, Kelet és Nyugat között. Az emlékmű a hetes szám misztikájára épül. A szobor hét tömbből áll, a Kárpátokon átvonuló honfoglaló magyar törzsek számát szimbolizálva, egy másik értelmezésben pedig a trianoni Magyarország hét szomszédos országát. A kapunyílásban egy oltárkövő található, mely a vérszerződésre és az ebből fakadó nemzetre utal. Az emlékmű felavatását botrányok övezték, nacionalista hangok kritizálták a szobor helyét, és a megyei önkormányzat is igyekezett ellehetetleníteni az avatóünnepséget, az elkészült alkotást vandálok rongálták meg. Később, 2008-ban a magyar állam finanszírozta a helyreállítását Matl Péter vezetésével. (Kovács, 2006)

Hasonlóan formabontó a hatvani Trianon-emlékmű, melyet Tóth Dávid szobrászművész alkotott 2011-ben. Az emlékművet világos mészkőtömbből alakította ki két egymástól elszakadó részre, melyekből bronz kezek nyúlnak egymás felé. A bal oldali mészkőtömbön olvasható a Trianon felirat, a jobb oldali tömbön pedig az 1920-as évszám. Az emlékmű mögött egy hármast megidéző, gyepvel borított dombot alakítottak ki. A szobor nem használ egyetlen irredenta motívumot sem, az elszakítottságból fakadó gyászra, illetve a tizennégy kézfejjel az egymásrautaltságra, egymás keresésére hívja fel a figyelmet.

A centenáriumi évét ugyan a koronavírus szabotálta, ám így sem tudta elkerülni a sajtófigyelmet a Kossuth tér legújabb emlékműve az Összetartozás Emlékműve, másnevén a trianoni lejtő, amelyet a Parlamenttel szemben alakítottak ki, az Alkotmány utca bejáratánál. A 2020. augusztus 20-án felavatott, kortárs tájépítészeti eszközökkel megvalósított emlékmű egy száz méter hosszú lejtő, négy méter széles sétánnyal, melyet közre fognak két oldalról a történelmi Magyarország 1913. évi összeírás szerinti településnevekkel ellátott falak. A nevek egy-egy gránittéglára kerültek, három különböző téglaméretben, amely a lélekszámot szimbolizálja. A neveknek teljesen véletlenszerűen követik egymást, nincs semmilyen relációs jel az anyaországi és határon túli települések között. Az emlékhely szívében egy körbejárható, hét darabból álló gránittömb áll, közepén égő öröklánggal. A hetes szám itt is a körülvevő országokat szimbolizálja, az örökláng pedig Magyarországot. Az emlékhely lejtős bejáratával

először a temetést, a sírba szállást jelképezi, majd a gránittömb megkerülésével, a Parlamentre tekintve a feltámadást. (parlament.hu, 2020)

4.2.2. Trianon a festészetben

A rendszerváltozás utáni festmények terén egyetlen említésre érdemes alkotást neveznék meg, amelyet Corvus-Kora Róbert festett Trianon 100 évfordulója alkalmából. A Hajótörés című festmény Magyarország sorscsapását mutatja be. Szimbólumait tekintve a 20-as évekbeli kálváriajárást eleveníti fel a kereszt alakú árbóccával, melyen a megtépázott nemzeti lobogó megfeszülten vezeti ki a bárkát és legénységét a tomboló viharból. A csonka hajón térdelő keresztények könyörögnek Istennek, míg körülöttük a többi négy hajórészt egyre messzebb sodorja a tenger egymástól. A vízbe esett emberek szimbolizálják az országot és nemzetet ért veszteséget. A négy elszakadó hajótest pedig az elszakított Felvidéket, Délvidéket, Erdélyt, Órvidéket és az országrészek lakosait jelképezik.

4.2.3. Múzeumok

A rendszerváltozás után a múzeumok a képzőművészeti alkotások, kordokumentumok megőrzésének segítségével kivették a részüket a Trianon trauma feldolgozásában. Közülük is kiemelkedik a téma intézményesített képviselője, a várpalotai Trianon Múzeum, amely 2004-ben nyitotta meg kapuit a Kárpát-medence első ilyen intézményeként. A múzeumnak a helyi Zichy-kastély ad otthont, állandó tárlataival és vándorkiállításaiival igyekeznek bemutatni a trianoni béke hátterét és következményét, a Horthy-korszak irredentizmusát, a visszacsatolt országrészek időszakos momentumait, illetve a háború utáni magyarság helyzetét. Az ország valamennyi múzeuma tartott már Trianonnal kapcsolatos tárlatokat, de a 100 éves évforduló alkalmával szinte mindegyik intézmény foglalkozott közvetetten vagy közvetlenül a témával. A koronavírus miatt legtöbbjük virtuális kiállítás keretében bocsájtotta közszemlére műtárgyait. Ilyen volt a Magyar Nemzeti Múzeum is, ahol az Összetartozás Éve Virtuális Fotógaléria a tervezett Trianon-kiállítás egy részét mutatta be. A kiállítás a múzeum honlapja szerint: „az 1920-ban elszakított országrészek kulturális, művészeti, természeti és épített öröksége fotóinak kiállításával összetartozásunk kulturális dimenzióit mutatja be.” A galériát a múzeum kerítésére is kiállították, így az utca embere is bővíthette ismeretét a témával kapcsolatban. A múzeum 2020 őszén szervezett egy interaktív országjáró kiállítást is, melyet rendhagyó módon két hétig

a Múzeumkertben egy gömbsátorban tartottak Szenvedő Szerkezet néven. A tárlat alatt szembesülhetett a vendég a trianoni Magyarországot ért nehézségekkel, s bemutatta azt is, hogy mindezek után miképp tudott talpra állni az ország. Hasonló időszakos kiállításokat szerveztek többek között a kalocsai Viski Károly Múzeumban, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban, ahol Trianon 100 nevű virtuális kiállítás keretében mutatta be a korszakot egészen az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásától kezdve, a Tragor Ignác Múzeum kiállítása a témának váci vonatkozásait tárta fel, a Nemzeti Galériában Összetartozunk címmel tartottak kamarakiállítást, a Pesti Vigadóban pedig Jankovics Marcell grafikusművész Trianon-kiállítását tekinthették meg az érdeklődők. A tendencia úgy tűnik nem csökken, a jövőben is számos múzeumi felületen találkozhatunk majd Trianonnal.

4.3. Irodalom

A bulvár újságcikkektől kezdve a tudományos könyvekig minden lehetséges irodalmi utat bejárt már Trianon témája. Olvashatunk róla ifjúsági regényben, melyet Gáspár Ferenc írt Trianon fiai címmel 2020-ban, megfigyelhetjük képregény formájában a Sarlós Endre által készített A Trianon kód 1914-1926-ban, számos tanulmányt a kezünkbe vehettünk, amelyeknek szerzői immár tárgyilagosan igyekeznek képet adni Trianon körülményeiről, mint ahogyan teszi ezt - sok más kiváló kutató mellett - Romsics Ignác és Ablonczy Balázs is, de olvashatunk ezzel kapcsolatban számtalan pseudo-tudományos kötetet is. A korszak hiteles elbeszélőitől tanulhatunk az életrajzok és visszaemlékezések segítségével, melyeket Zeidler Miklós gyűjtött össze egyik könyvében, A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével – Praznovszky Iván címmel, s természetesen a szépirodalmat sem hagyta hidegen a téma. Szabó Magda egyik legolvasottabb regényében, a Für Elise-ben is foglalkozik Trianonnal, főként annak az emberek életére gyakorolt hatásával. Az önéletrajzi ihletésű műben két lányt ismerünk meg, Cilit, a trianoni árvát, aki egy árvaházból kerül Debrecenbe új családjához, valamint Magdolnát, az okos és művelt, a sorból kilógó szabálytalan tehetséget. A történet a lány két világháború közti iskoláztatását, szocializálódását meséli el. A narrátor azonossága már a könyv elején egyértelművé válik, a regény klasszikus értelemben vett hősnője viszont Cili, Szabó Magda alteregója. A regény korrajzot nyújt az olvasónak különböző narratívában. (Vallasek, 2018) Szabó Magda más művében is megjelenik Trianon, ha másképp nem, utalások formájában.

A százéves évfordulón, 2020. június 4-én tartott megemlékezések, irodalmi műsorok is sokat segítettek megismerni az esemény valós dimenzióit, hiszen nyíltan szólhattak a témáról, még akkor is, ha a járvány rendkívül korlátozta a rendezvényeket. Nyilván vannak szélsőséges megnyilvánulások az irodalomban is. Azt azonban már senki sem tiltja meg, hogy a történelmi esemény által kiváltott egyéni, családi és nemzeti tragédiáról szóljon az írás.

Az irodalmi élet berkeiben a 100 éves évforduló alkalmat adott arra, hogy több pályázatot is meghirdessenek. Például a Litera által meghirdetett pályázat Privát Trianon címmel, vagy egy meghívásos pályázat a Trianoni nősorsokról. Nők és asszonyok Trianonnal kapcsolatos történeteit, Trianon utáni sorsát feldolgozó, női szemszögből megírt novellákat kértek a következő szerzőktől: Bencsik Orsolya, Durica Katarina, Iancu Laura, Józsa Márta, Láng Orsolya, Péntek Orsolya, Radics Viktória, Szabó T. Anna, Szócs Petra és Ugron Zsolna. A történetek lehettek saját, családi történetek, de szólhattak mások, illetve képzelt személyek életéről is. Hiteles történeteket vártak, amelyekből kiderül, mit jelentett, mit jelent Trianon egy nő – asszony, lány, anya, nagymama – számára, és milyen hatással van ez az utódok életére.

4.4. Zene- és táncművészet

Habár nehezen tekinthető a zeneművészet szerves részének a különböző konzervatív és szélsőjobboldali rockzenekarok irredenta és Trianon témájú zenéje, de mégis megemlíteném, hogy a 90-es évektől kezdve közönségére talált ez a téma is. Többek között a Kárpátia, Dalriada és Romantikus erőszak dalokban hallhatjuk a hazafias szólamokat, de számos zenekar és énekes mellett meghihlette többek között az Ossiant, Kormoránt és a Csík zenekart is. A rendszerváltás utáni időszak legnagyobb Trianon slágerét az Ismerős Arcok szerezte Nélküled címmel, amely a 2010-es években –a felvidéki dunaszerdahelyi labdarúgó egyesületnek köszönhetően, akik mérkőzéseiken rendszeresen éneklik a klub szurkolóival együtt – egyfajta Kárpát-medencei magyarság-himnuszaként szolgált. 2013-ban mutatták be a kormány megbízásából az Összetartozás dalát, mely vidámabb hangnemben, pop műfajban igyekezett megfelelni az elvárásoknak, több-kevesebb sikerrel. A zeneművészet „*abszolút csúcsára*” a Trianon rockoperával ért a téma, melyet a Hősök terén mutattak be 2018-ban.

A táncművészetet is meghihlette Trianon fájdalma. 2020-ban L. Simon László történetére Kocsák Tibor szerzett zenét, és Egerházi Attila koreográfus vezényletével mutatták be december 5-én az M5 tévécsatornán a Fantomfájdalom című balettelőadást a Székesfehérvári Balett Színház tagjainak közreműködésével. A táncdráma nem törekszik a

politikatörténeti események bemutatására, helyette az alkotók inkább a hétköznapi emberek sorsával érzékeltetik, miként hat a háború, a politika, a nagyhatalmi logika a szétszakított családok életére. (Sallai, 2020)

4.5. Színház és filmművészet

A zeneművészethez közelálló operett műfajában is találhatunk Trianon-darabot. 2020. június 4-én mutatták be online Dolhai Attila és Cári Tibor Szétszakítottak című musicaljének első részletét. Az operett története az első világháború utolsó időszakát és az azt követő korszakot öleli fel. A centenáriumi év meghozta a színházakban is a Trianon-termést. A Nemzeti Színházban Vidnyánszky Attila rendezésében a Tizenhárom almafa című Wass Albert adaptációt állították színpadra, melynek szövegekönyvét korabeli dokumentumokból alkották, és levéltári adatokkal egészítettek ki. A darab a népek békés együttélésének viszontagságairól szól. A székesfehérvári Vörösmarty Mihály Színházban pedig Sárosi István rendezett Trianon címmel drámát, amelyben a kulcsszereplő döntéshozók kétes szerepét és Magyarország vezető osztályainak a történelmi felelősségét tárja fel.

Annak ellenére, hogy eltelt már száz év, napjainkban még mindig rendkívül kevés filmrendező foglalkozik Trianonnal. A 2000-es évek derekától kezdve foglalkozott ezzel Koltay Gábor rendező, aki 2004-ben forgatta a Velünk élő Trianon dokumentumfilmjét, amely érzelmi alapon közelítette meg a témát. 2007-ben az Adjátok vissza a hegyeimet! Wass Albert életrajzi dokumentumfilmjében is foglalkozott közvetve Trianonnal, majd ezt követte a Vérző Magyarország 2010-ben, amelyben történészek, írók, színészek beszélnek Trianon hatásáról. 2020-ban ismét Trianon dokumentumfilmet készített a rendező, mely a Hétköznapi Trianon címet kapta. (Kránicz, 2020)

Legutóbbi próbálkozás Trianon 100. évfordulóján, 2020. június 4-én a Duna Televízióban volt. A beszéd – Apponyi a magyar ügy védelmében címmel láthattunk történelmi drámát, amely azt a beszédet dolgozta fel, amelyet Apponyi gróf a magyar küldöttség vezetőjeként, Magyarországot képviselve 1920. január 16-án, a trianoni béketervezet végleges lezárása után mondott el. Apponyi csak arra kapott lehetőséget, hogy egy beszédet mondjon, ebben kellett összefoglalnia mindent, és valószínűleg tisztában volt azzal, hogy Magyarország sorsa nem 1920-ban, Trianonban dőlt el, hanem jóval korábban, háttértárgyalásokon, politikai alkukon. Ezt a beszédet dolgozták fel filmes eszközökkel. A forgatás a keszthelyi Festetics-kastélyban történt, Apponyi Albert szerepében Rátóti Zoltánnal, Georges Clemenceau-t

Dánielfy Zsolt alakítja. A filmben sok szereplővel, gyönyörű környezetben és szép díszletek között idézik meg a kort. Apponyi beszédét Máthé Áron történész szakértő magyarázataival megszakítva dolgozták fel. A forgatókönyvét Csillag Manó, Kálomista László és Máthé Áron írta. (Helmeczi, 2020)

Murai András filmtörténész szerint ha az a cél, hogy egy adott történelmi esemény emberek sokaságához jusson el, és átélhető történetként emlékezetessé váljon, a jó populáris történelmi filmnél nincsen megfelelőbb recept. Szerinte Trianonról nem, hogy játékfilm, de jelentős dokumentumfilm sem készült. A Gulyás Gyula és Gulyás János által rendezett *Én is jártam Isonzónál* (1986) közvetve érinti a témát, de nem erre, hanem az első világháborúra fókuszál. Koltay Gábor *Velünk élő Trianon* című munkája érzelmi alapon közelíti meg Trianont, ellentmondásos film. A *Trianon-szindróma* című, korrekt és alapos 2006-os film sem épült be a köztudatba. Mindezek dokumentumfilmek, amelyek eleve kisebb közönséghez tudnak eljutni – szerinte elősorban játékfilmekre lenne szükség ahhoz, hogy a Trianonról szóló párbeszéd megélénküljön, netán más irányt vegyen. Lehet, hogy a téma túl bonyolult és sokrétű ahhoz, hogy populáris mítosszá formálódjon, de részleteiben nyilvánvalóan játékfilmes eszközökkel is megragadható. (Kránicz, 2020)

5. Vizsgálati anyag és módszer

5.1. Kutatás típusa

A kutatás típusa retrospektív, kvantitatív, feltáró jellegű vizsgálat. Azért választottam ezt a fajta módszert, mert részletes betekintést szerettem volna nyerni a kutatási kérdéseim hátterébe, ezzel újabb és újabb szempontokat tudtam felfedezni a kutatás során.

5.2. Vizsgálat ideje és helye

A vizsgálat 2021. március 24. és 2021. április 19. között zajlott Magyarországon, a Facebook platformján, különböző csoportokban és saját profilon megosztva.

5.3. Módszertan

A vizsgálathoz online Google kérdőív lett alkalmazva. A kérdéscsoportok sajátok voltak. Összesen 35 kérdés lett feltéve a kitöltők számára, amelyből 20 darab zárt, 15 kérdés pedig nyitott típusú volt.

Az alkalmazott kérdések típusát illetően 19 darab feleletválasztós kérdés, 1 darab feleletválasztós kérdés rövid válasz lehetőséggel egyéb opcióként, 10 darab rövidebb szöveggel megválaszolható kérdéstípus, 1 darab hosszabb szöveggel megválaszolható, 1 darab jelölőnégyzetes típusú, és 3 darab jelölőnégyzetes típusú rövid válasz lehetőséggel egyéb opcióként kérdéstípusok szerepeltek a kérdéssorban.

5.4. Alkalmazott szoftver

Az eredmények Microsoft Excel táblázatkezelő programban voltak feldolgozva, ennek segítségével készültek el a használt diagramok és táblázatok is.

6. Eredmények

A kérdőívet 212 személy töltötte ki, amelyből 131 nő, 81 férfi volt. A megkérdezettek 33%-a 19-25 év közöttiekből került ki, összesen 70 fő, őket követték a 26-41 korcsoportból 46-an (22%), a 42-56 év közöttiekből 36-an (17%), majd a legfiatalabbak, 14-18 év között 34-en (16%), az 57-75 év közöttiek 19-en (9%), és a legidősebbek, 75 év fölött 7-en (3%). A generációk szerint a Z generációból került ki a legtöbb válaszadó, 104 fővel (49%).

A következő kérdésben kiderült, hogy a végzettség terén a kitöltők legnagyobb hányada, 29%-a főiskolával rendelkezik, összesen 61 fő, gimnáziummal 50 fő (24%), egyetemmel 44-en (21%), szakközépiskolával 32 fő (15%), általános iskolával 16-an (7%), szakiskolával 6-an (3%), és végül 3-an tudományos fokozattal (1%). A Z generációs kitöltők közül 43 fő (41%) gimnáziumi, 21 fő (20%) szakközépiskolai, 17 fő (16%) főiskolai, 15 fő (15%) általános iskolai, 6 fő (6%) egyetemi, 2 fő (2%) pedig szakiskolai végzettséggel rendelkezik.

A kitöltők 65%-a magyar állampolgár, összesen 138 fő, kettős állampolgársággal (magyar-román) 36 fő (17%) rendelkezik, román állampolgársággal pedig 35-en (16,5%). Hármass állampolgársággal 1 fő (0,5%), és német állampolgársággal szintén 1 fő (0,5%) rendelkezik. A kérdésre 1 fő (0,5%) nem válaszolt.

A következő kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy a kitöltők közül 107-en élnek Magyarország területén, 99-en Romániában, 2-en Ausztriában, 1 fő Hollandiában, 1 fő Németországon, Írországban és Angliában szintén 1-1 fő. A Z generációból 58 kitöltő (56%) él Magyarországon, 44 fő (42%) Romániában, továbbá 1-1 fő (1%-1%) Hollandiában és Ausztriában.

A válaszadók 30%-a él falvakban, összesen 63 fő, kisvárosban 48-an (23%), városban 34-en (16%), községben 31-en (14%), fővárosban 23-an (11%), míg nagyvárosban 13-an (6%) élnek.

A következő kérdésben szabad asszociáció útján válaszolhatták meg a kitöltők, hogy mi az első dolog, ami eszükbe jut Trianonról. A 10 legtöbbet említett szavak, kifejezések közül a megkérdezettek 16%-a „béke” vagy a „békeszerződés” szót írta, összesen 33 fő, az „igazságtalanság” szó 20 válaszolónak (9%) jutott eszébe. A harmadik legtöbb válasz a „szakadás, elszakadás, elszakítás, elszakított területek, szétszakítás” szavakat említette,

összesen 15 fő (7%). „Erdély” jutott eszébe 14 főnek (7%), az „elcsatolás, elcsatolt területek” szó szintén 14 válaszolónak (7%), a „veszteség, területi veszteség, elvesztés” szó 12 főnek (6%), a „megcsonkítás, csonka Magyarország” szavak pedig 7 főnek (3%). A „történelem” szó 6 főnek (3%), „Magyarország feldarabolása, felszabdálása” ugyancsak 6 főnek (3%). Az 10. legtöbbször említett szó az „I. világháború” volt, melyet szintén 6-an válaszoltak (3%).

Békeszerződés / Béke	33	16%
Igazságtalanság	20	9%
Szakadás / Elszakítás, Elszakított területek, Elszakadás, Szétszakítás	15	7%
Erdély	14	7%
Elcsatolás / Elcsatolt területek	14	7%
Veszteség / Területi veszteség, Elvesztés	12	6%
Megcsonkítás, Csonka Magyarország	7	3%
Történelem	6	3%
Magyarország feldarabolása, felszabdálása	6	3%
I. világháború	6	3%
Nem tudja / Nem válaszolt	6	3%
Szétosztás, Felosztás, Osztódás	5	2%
Magyarország, Haza, Magyarság	5	2%
Szétválasztás / Elválasztás (Nemzet, Lakosság)	4	2%
Nemzeti tragédia	4	2%
Szomorúság, Bánat, Keserűség	4	2%
Revíziós jelszavak (Nem, nem, soha!)	4	2%
Fájdalom	3	1%
Békediktátum, békeparancs, diktátum	3	1%
Gyász, Halál	3	1%
1920 (évszám)	3	1%
Megalázás / Megaláztatás	2	1%
Lopás, Rablás	2	1%
Kárpátia	2	1%
Apponyi Albert	2	1%
Harag, Düh	2	1%
Egyéb (Egyéni)	25	12%
Összesen	212	

1. ábra - Mi az első dolog, ami eszébe jut Trianonról?

A megkérdezettek 82%-a, 174 fő szerint a trianoni békeszerződés nemzeti traumát jelent ma is, míg 38 fő (18%) szerint nem az. A Z generációból 82 kitöltő (79%) válaszolta azt, hogy nemzeti traumát jelent neki, míg 22 fő (21%) azt, hogy számára nem.

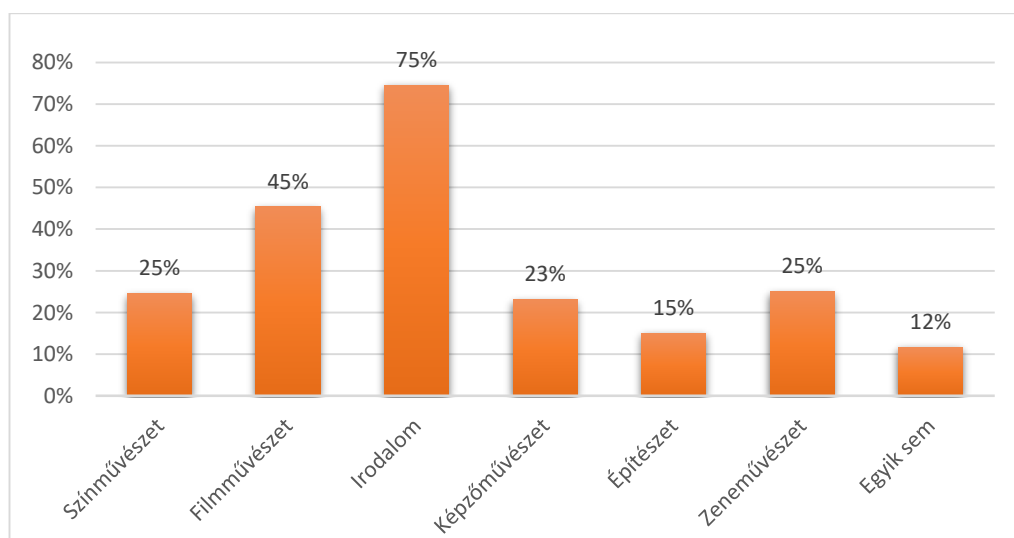
A válaszadók közül 184 fő (87%) válaszolta azt, hogy neki jelent valamit Trianon, míg 28 főnek (13%) nem jelent semmit. A Z generáció közül 82 fő (79%) válaszolta azt, hogy jelent

valamit neki, míg 22 válaszadónak (21%) nem. A 184 főből a legtöbben a kulturális traumát jelölték meg (73%), majd ezt követte a gazdasági trauma (57%), a politikai trauma (48%), a családi trauma (valamely családtagját vagy felmenőjét érintette) (21%), a személyes trauma (17%), és 6,5% az egyéb-et jelölte meg. A kérdésre több választ is lehetett egyszerre megadni.

A következő kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy 57 fő (27%) tud arról, hogy volt a családjának valamilyen érintettsége a trianoni békeszerződés következményeit illetően, közülük 28 személy (49%) Romániában, 27 fő (47%) Magyarországon, 1 fő (2%) Ausztriában, 1 kitöltő (2%) pedig Németországban él jelenleg. Ezzel szemben a többségnek, 155 főnek (73%) nincs tudomása családi érintettségről.

A megkérdezettek 75%-a, összesen 168 fő, tanóra keretében találkozott a trianoni békeszerződés fogalmával és annak hatásával. 92 fő (43%) szerint családon belül is hallott erről, 39-en (18%) jelölték meg a médiát, 19-en (9%) barátoktól hallottak már róla, 6-an a munkahelyet jelölték meg, míg 1 fő az olvasmányokban, 1 fő az interneten, 1 fő pedig még nem találkozott vele. Több választ is lehetett adni a kérdésre.

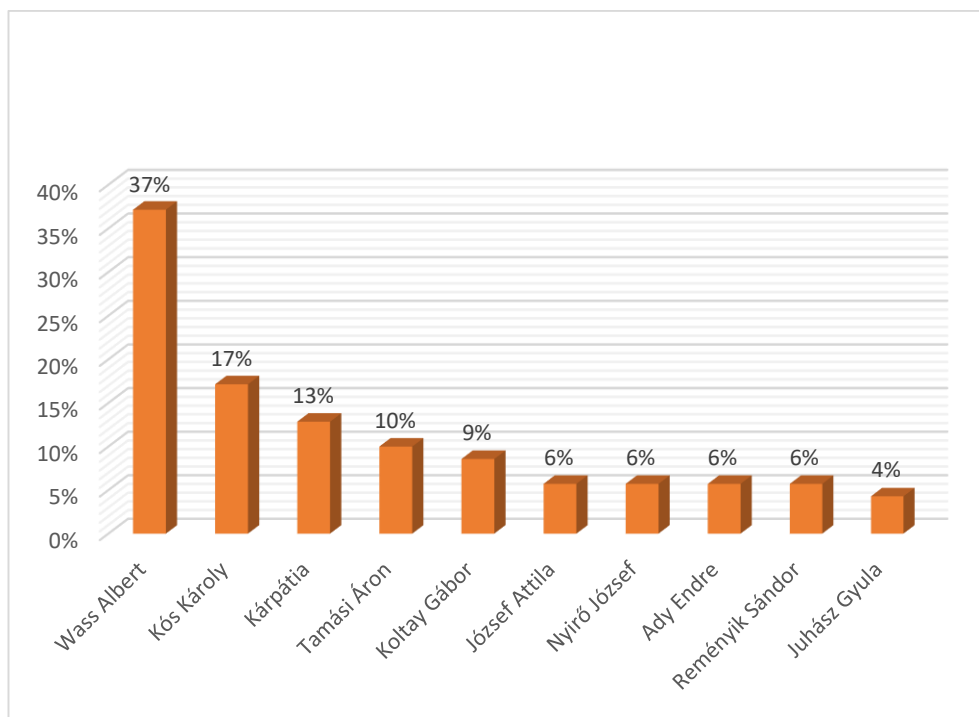
A kitöltők 75%-a, összesen 158 fő, szerint az irodalom területén találkozott Trianon témájával, 96 fő (45%) a filmművészet, 53 fő (25%) a zeneművészet, 52 fő (25%) a színművészet, 49 fő (23%) a képzőművészet, 32 fő (15%) pedig az építészet területén találkozott már vele. 25 válaszadó (12%) szerint egyik említett területen sem találkozott Trianon témájával.

2. ábra - A művészetek mely területén találkozott Trianon témájával?

A válaszadók 61%-a, 129 fő szerint segítették megérteni és feloldani a művészetek a trianoni traumát, ezzel szemben 83 fő (39%) válaszolta azt, hogy nem. Azok közül, akik szerint segített megérteni, a legtöbben, 106-an (73%) az irodalmat választák, míg 77-en (53%) a filmművészetet, 52-en (36%) a színművészetet, 47-en (32%) a zeneművészetet, 43-an (30%) a képzőművészetet, és 21-en (14%) az építészetet jelölték meg. A kérdésre több választ is lehetett megadni.

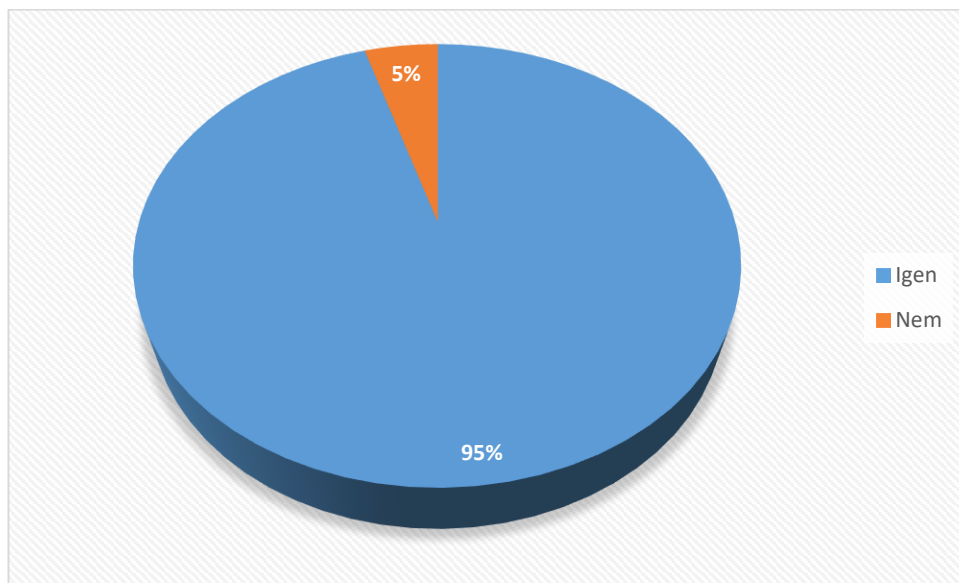
A következő kérdésben a kitöltők 67%-a, összesen 142 fő válaszolta azt, hogy nem tud megnevezni olyan művészt, akinek munkásságáról Trianon jut eszébe. A 70 fő (33%), aki igennel válaszolt, a következő művészeket írta. A 10 legtöbbet említett művészek közül, a többség, 26-an (37%) említették Wass Albertet, őt követte Kós Károly, akit 12-en (17%), a Kárpátia zenekar, amit 9-en (13%) feleltek. A negyedik helyen Tamási Áron, akit 7-en (10%), majd Koltay Gábor, akit 6-an (9%), József Attila, akit 4-en (6%), és Nyirő József, akit szintén 4-en (6%) említettek. 4-en (6%) írták Ady Endrét, és ugyancsak 4-en (6%) Reményik Sándort, Juhász Gyulát pedig 3-an (4%) választották.

3. ábra –Top 10 Trianonhoz köthető művész

A megkérdezettek 71%-a, 151 fő állítása szerint Trianon már előfordult témaként magánbeszélgetéseik során, 61 főnél (29%) nem. A Z generációs kitöltők 58%-a, azaz 60 fő válaszolta azt, hogy beszélget róla, míg 44 fő (42%) azt, hogy nem.

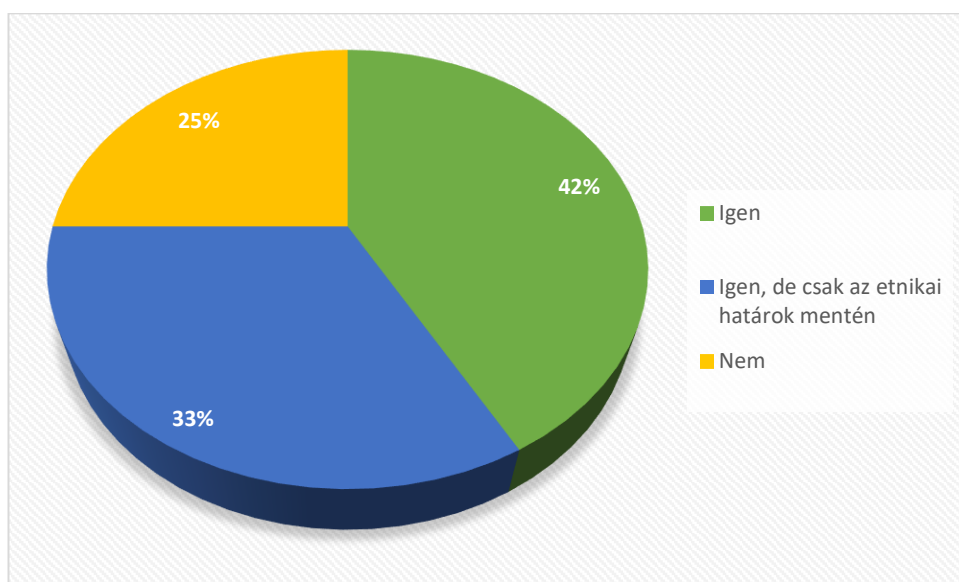
A kitöltők 95% százaléka, 202 fő állította, hogy szerinte beszélünk kellene, tudnunk kéne a trianoni békediktátumról, míg 10 fő (5%) szerint nem, a 10 főből 7 személy a Z generációhoz tartozik.

4. ábra - Ön szerint kellene-e beszélünk / tudnunk a trianoni békediktátumról?

A válaszadók 42%-a, összesen 89 fő szerint érdemes lenne visszacsatolni az elszakított területeket Magyarországhoz. 70 fő (33%) válaszolta azt, hogy csak az etnikai határok mentén, míg 53 fő (25%) szerint nem lenne érdemes. A 89 főből, aki visszacsatolná az elszakított területeket, 43 fő a Z, 27 fő az Y, 15 az X, és 4 fő a Baby Boom generációhoz tartozik, és belőlük 59 fő nő, 30 fő férfi, Közülük 31 személy rendelkezik főiskolai végzettséggel, 19 válaszoló szakközépiskolával, 14 kitöltő gimnáziummal, 12 fő egyetemmel, 9 válaszadó általános iskolával, 4 fő pedig szakiskolával. Ország szerint 54-en Románia, 34-en Magyarország területén élnek, 1 fő pedig Hollandiában. 37-en élnek faluban, 18-an kisvárosban, 13-an városban, 9-en községben, 7-en nagyvárosban, és 5-en fővárosban. A 70-főből, aki az etnikai határok mentén csatolná vissza az elvesztett területeket, 41 személy a Z, 11 fő az Y, 10 válaszoló az X, 5 fő a Boom generációból való, és 3 kitöltő 75 év feletti. Közülük 39 fő nő, és 31 fő férfi. Végzettség terén 23 fő rendelkezik gimnáziumi végzettséggel, 16

főiskolával, 15 egyetemmel, 7 szakközépiskolával, 6 általános iskolával, 2 tudományos fokozattal, 1 pedig szakiskolával. Magyarországon él közülük 45 fő, Romániában 22 személy, és Ausztriában, Németországban, Írországon 1-1-1 fő. Kisvárosban 18 fő, városban 14, községben 13, faluban 12, fővárosban 8, nagyvárosban 5 személy él. Azok közül, akik *Nem*-et választottak a kérdésre 20 fő a Z, 11 az X, 10 a Boom generációhoz tartozik, és 4 személy 75 év feletti. A vizsgált csoportból 33 nő, 20 pedig férfi. 17 személy rendelkezik egyetemi végzettséggel, 14 főiskolával, 13 gimnáziummal, 6 szakközépiskolával, 1 tudományos fokozattal, 1 általános iskolával, és ugyancsak 1 szakiskolával. Közülük Magyarországon él 28 fő, 22 személy Romániában, és 2 Ausztriában. Faluban él 14 személy, 12 kisvárosban, 10 fővárosban, 9 községben, 7 városban, 1 válaszadó nagyvárosban.

5. ábra - Ön szerint érdemes lenne visszacsatolni az elszakított területeket Magyarországhoz?

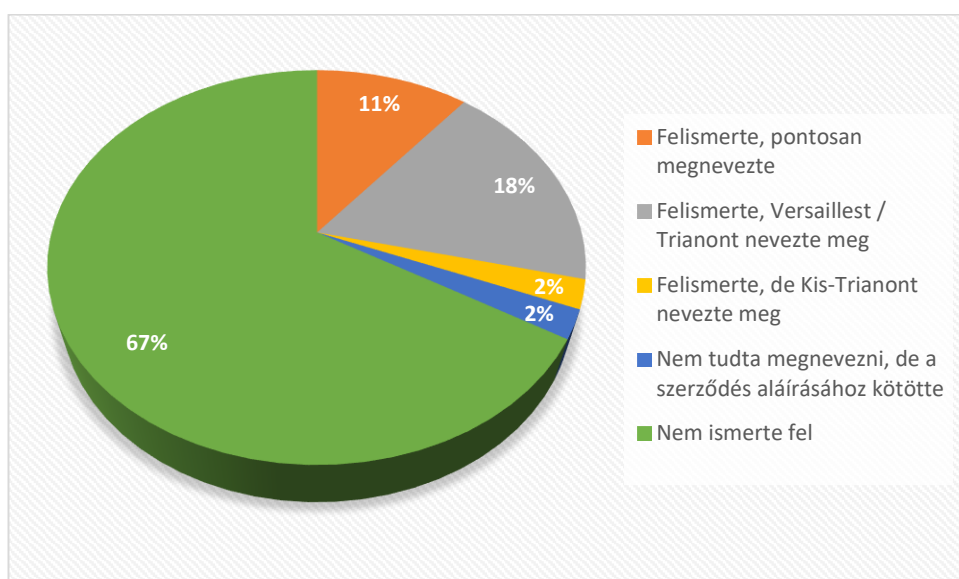
A következő kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy a kitöltők 47%-a, összesen 99 fő nem tudta megnevezni melyik állami ünnepnapunk kapcsolódik Trianonhoz, míg 50-en (24%) tudták a nevét, 45-en (21%) ismerték a dátumát, és 18-an (8%) tudták a nevét és a dátumát is.

A válaszadók 81%-a, összesen 172 fő nem ismerte fel a képen látható Vereckei hágó közeli honfoglalási emlékművet, míg 40-en (19%) válaszoló felismerte, megnevezte.

A kitöltők 69,7%-a, összesen 147 fő szerint segítene a szomszédos államokkal való politikai, kulturális kooperáció Trianon feldolgozásában. 55 válaszadó (26%) szerint nem

segítene, 7 fő (3,3%) szerint talán, 1 fő (0,5%) szerint inkább nem, és szintén 1 fő (0,5%) nem tud válaszolni. A kérdésre 211-en válaszoltak összesen.

A megkérdezettek 67%-a, összesen 141 fő nem ismerte fel a képen látható Nagy Trianon palotát, míg 38 fő (18%) felismerte és Versailles vagy a Trianon palotát nevezte meg, 23 fő (11%), felismerte és pontosan megnevezte, 5 fő (2%) felismerte, de a Kis-Trianon palotát nevezte meg, míg szintén 5 fő (2%) nem tudta megnevezni, de a szerződés aláírásához kötötte.

6. ábra - Felismeri az alább látható épületet? (Nagy Trianon palota)

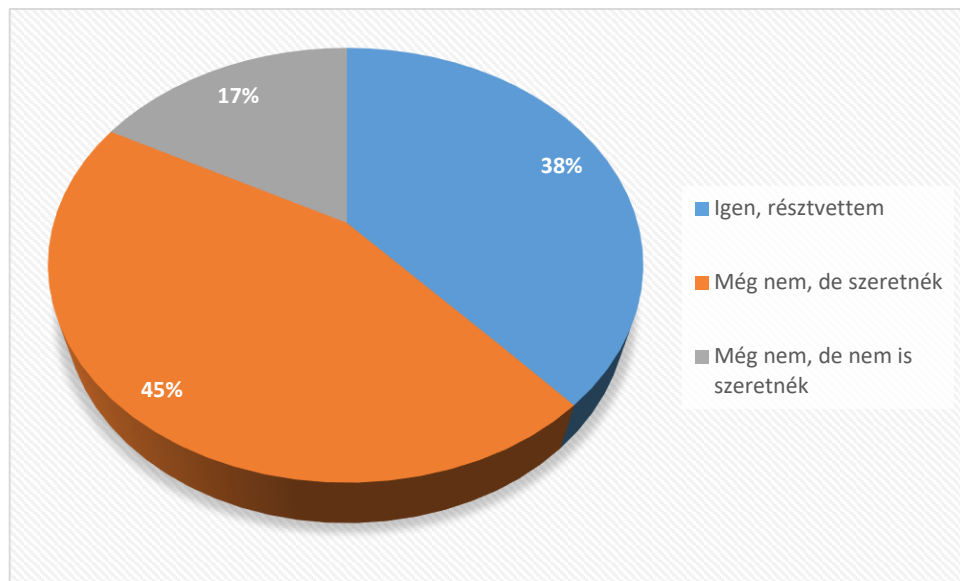
A kitöltők 80%-a, összesen 170 fő nem ismerte fel a képen látható várpalotai Trianon Múzeumot, 42 fő (20%) felismerte, megnevezte.

A következő kérdésben a válaszadók 90%-a, összesen 190 fő válaszolta azt, hogy nem ismer olyan kulturális intézményt, amely Trianonnal, mint témával foglalkozik, 22 fő (10%) válaszolta azt, hogy ismer, közülük a fele (50%) említette a Trianon Múzeumot, 4-en (18%) a Trianonkutató Intézetet, 2 fő (9%) pedig a Magyarok Világszövetségét. 1 fő említette a Trianon Társaságot, szintén 1 személy az MTA – Trianon 100 kutatócsoportot, 1 válaszoló a Történettudományi Intézetet, 1 fő a Magyar Nemzeti Múzeumot, 1 személy a velemi Novákvárvát, és 1 válaszadó a Politikatudományi Intézetet.

A válaszadók 73%-a, összesen 155 fő nem ismerte fel a képen látható Összetartozás Emlékhelyét, míg 57 válaszadó (27%) felismerte, megnevezte.

A 100 éves évforduló kapcsán 122 válaszadó (57,5%) hallott már valamelyik megemlékező rendezvényről, programról, míg 90 fő (42,5%) nem.

A megkérdezettek 45%-a, összesen 94 fő, még nem vett részt ilyen megemlékezésen, de szeretne, 81 fő (38%) már vett részt, míg 36 fő (17%) még nem vett részt, és nem is szeretne. A Z generációs kitöltők közül 29 fő (28%) már vett részt Trianon témájú megemlékezésen, 51 válaszadó (49%) még nem, de szeretne, és 24 fő (23%) válaszolta azt, hogy nem volt, de nem is szeretne.

7. ábra - Volt-e már résztvevője ilyen megemlékezésnek?

Az utolsó kérdésben - amely nem volt kötelező - a válaszadók mesélhettek hosszan-röviden a családi vonatkozásukról Trianonnal kapcsolatban. Összesen 20 személy írt személyes tartalmat, néhány szóban vagy mondatban.

7. Konklúzió

A kutatásból kiderült, hogy a kitöltők döntő többsége negatív jelzővel illeti Trianont, ebből is a legtöbben az „igazságtalanság” szóra gondoltak, de a „csonkítás, szakítás, csatolás” igék is rendszeresek voltak, ezzel szemben 27%-a asszociált semleges hangnemű gondolatokra, mint a legtöbbször által idézett „béke” vagy „békeszerződés” szavak, de megemlíthető a „történelem”, és az „I. világháború” is. A negatív hangnemű válaszok számottevő arányából kivehető a tényleges trauma, a sérelempolitika, és az évtizedes elhallgatás máig tartó összhatásai a néplelkületben, amelynek tényét megerősíteni igyekeznek a következő kérdés válaszaival is, miképpen a trianoni békeszerződés nemzeti traumát jelent ma is a válaszadók 82%-a szerint, ebből jelentős számú kitöltő a Z generációból való, akiktől 82 kitöltő (a generáció 79%-a) válaszolta ezt.

Az megkérdezettek 87%-nak határozottan jelent még valamit Trianon, amelyből 82 fő a Z generációt képviselte 79%-os arányban a korcsoportjukban. A 184 válaszadó inkább kulturális, gazdasági és politikai irányú nemzeti traumaként értékelte, mintsem az individuum vagy a család közvetlen megrázkódtatásaként. Ezt alátámasztja az is, hogy az összes kitöltő 73%-nak nincs tudomása arról, hogy bármilyen családi érintettsége lenne a trianoni békeszerződés következményeire, akiknek pedig mégis lenne vonatkozása, meglepő módon majdhogynem fele-fele arányban élnek Romániában és Magyarországon, így nem csak egyöntetűen az elszakított területeken élők kis csoportja rendelkezik ilyen családi történettel.

A kitöltők 71%-a, azon belül a Z generáció többsége állította azt, hogy szokott beszélni Trianonról és annak következményeiről magánbeszélgetéseik során, továbbá a kérdőívre válaszolók 95%-a szinte egyhangúan ismerte el, hogy érdemes beszélni a témáról, megismerni azt. Az utolsó kérdésben a válaszadók 38%-a azt állította, hogy volt már valamilyen Trianonhoz köthető megemlékezés, illetve 45%-a szeretne majd a jövőben, annak ellenére, hogy nem volt még. Az utóbbi választ jellemzően Z generációs kitöltők adták (generációjuk 49%-a).

Ezekből az eredményekből leszűrhető az első három kutatási kérdésem válasza is, miszerint a ma élő embereknek egyértelműen jelent még valamit Trianon, a téma nem veszítette el időszerű jellegét, és száz év után sem érdektelen a magyarok számára, kiváltképp a Z generáció körében, továbbá a családok érintettségét illetően, jellemzően nem egy

transzgenerációs, hanem sokkal inkább egy tanult nemzeti traumáról beszélhetünk a válaszadók bevallása alapján.

A következő kutatási kérdésekre, miszerint melyik kulturális területen találkoztak már a témával, kiderült, hogy a kitöltők leginkább az irodalomban találkozhattak Trianonnal. Meglepő módon ezt követte a filmművészet, annak ellenére, hogy tudjuk ezen a területen rendkívül kevés alkotás készült ezidáig. A válaszokból leszűrhető, hogy legkevésbé eddig az építészet segített az embereknek a trauma feldolgozásában.

A válaszadók többsége úgy gondolja, hogy a művészeti területek és a kultúraközvetítés segítséget nyújtott a trauma feldolgozásában, ugyanakkor a válaszadók 67%-a nem tudott megnevezni egy művészt sem, akit Trianonhoz tudna kötni. Az első tíz megnevezett művészek jellemzően erdélyi származásúak voltak, továbbá a harmadik helyen végzett a művészeti értékkel kevésbé bíró Kárpátia rockegyüttes.

A kitöltők jelentős többsége nem ismerte fel a franciaországi Nagy Trianon Palotát, a kitöltések alapján megállapítható, hogy így nem tudják az emberek konkrét helyhez kötni a traumát, amely megnehezíti annak feldolgozását. Továbbá többségében nem ismerték fel azokat az emlékműveket, amelyek Trianonhoz köthetők, nem tudták megnevezni a várpalotai Trianon Múzeumot, és alapvetően nem ismernek Trianon témájával foglalkozó kulturális intézményeket, a többség nem tudja melyik állami ünnepnaphoz köthető Trianon. Az egyetlen pozitívum, hogy a megkérdezettek több mint fele halott már legalább egy a 100 éves évforduló alkalmából megrendezett rendezvényről, megemlékezésről.

Megállapítható, hogy alapvetően foglalkoztatja az embereket a téma, de valamilyen oknál fogva nem jut el hozzájuk a művészeti területek és a kultúraközvetítő intézmények Trianonnal kapcsolatos üzenetei, kezdeményezései. A válaszokból leszűrhető az utolsó előtti kutatási kérdésem válasza; nem ismerik a Trianonhoz köthető helyszíneket, emlékműveket, intézményeket.

Az utolsó kutatási kérdés az volt, hogy meghaladtuk-e már a revízió eszményét. A kutatásból egyértelműen az derült ki, hogy nem, noha az emberek java része úgy gondolja segítene a szomszédos államokkal való kulturális, politikai kooperáció Trianon feldolgozásában, ám mégis döntően (75%) a revízió mellett tesznek voksot.

A kérdőívből kinyert válaszok szerint, akik integer módon képzelnék el a revíziót; korosztály szempontjából jellemzően a Z generációból valók, végzettség szerint általában

főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkeznek, inkább nők, és település szerint többnyire faluban vagy községben, Románia területén élnek.

Akik az etnikai határok mentén képzelik el a revíziót általában Z generációsok, végzettség szerint általában gimnázium vagy főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkeznek, lehetnek nők vagy férfiak, és jellemzően város típusokban élnek Magyarországon.

Végezetül, akik nem látták érdemesnek a revíziót, jellemzően a Z generációnál idősebbek voltak, végzettség szerint főiskolát vagy egyetemet végeztek, inkább nők, lakhatnak Magyarországon vagy Romániában, és inkább város típusokban élnek.

A kérdőíves kutatásom során egy bizonyos képet kaphattam a válaszadók Trianon értelmezéséről, megtudhattam, hogy mely kulturális területeket és intézményeket tartanak fontosnak a trauma feldolgozásában, és ezekből melyeket ismerik hathatósan.

8. Befejezés

Kutatásom során rálátást nyertem a trianoni békeszerződéshez vezető folyamatokra, és annak következményeire. Megtudhattam, hogy a Magyar Királyság már a XIX. században sem volt etnikailag homogén, és azt, hogy az akkori lakosság sem volt teljesen tisztában ezzel, így a következő évszázadban is könnyen beépülhetett a társadalom rétegeinek mélyébe a téves alapokon fekvő integer, történelmi Magyarország képe. Habár a korszaknak megfelelően igyekezett a magyar kormányzat jogokat biztosítani az országban élő nemzetiségeknek, mindezen törekvések nem voltak elegendőek a berobbanó nacionalizmus dinamikájához viszonyítva. Az ország trianoni sorsát a vesztes háború pecsételte meg a nagyhatalmak érdekepolitikájának megfelelően. A háború által felszínre került társadalmi indulatok okozta zűrzavar, a nem megfelelő kormányzati lépések, és a külügyi apparátus hiánya hozzájárultak ahhoz, hogy az országnak nem sikerült érdekérvényesítő tevékenységet folytatni a Párizs környéki békekötésen. A trianoni békediktátum által előírt igazságtalan határrendezés, és annak tarthatatlan előírásai hozzájárultak Európa destabilizációjához.

Betekintést nyerhettem az irredenta és revíziós kultusz létrejöttének alapjaiba a kulturális területeken keresztül, - mint a képzőművészet, az építészet, az irodalom, a zene- és táncművészet, a színház és a filmművészet - érintve a politikai környezetet, amely megágyazott annak. Egy képet kaphattam az akkori anyaországi és külhoni néplelkületről, a kor propaganda elemeiről, és az időtálló művészeti értékek csoportjáról, amelyek együttesen határozták meg az évszázad első negyedét, és a rendszerváltozás utáni légkör alapjait, s amelynek politikai kicsúcsosodása a világháborúba belépést eredményezte. A politikai légkörnek köszönhetően, a magyar társadalom első lehetősége, hogy szembenézzen Trianon traumájával, és tanuljon a múltban elkövetett hibáiból, kudarcral zárult, helyette minden energiájukat az újonnan kialakult, ám időszakosnak tekintett rend megváltoztatásának szentelték, amely részlegesen meg is valósult, azonban csak addig a rövid ideig, ameddig el nem veszítette az ország a II. világháborút. A trianoni traumát megerősítette a párizsi béke is, így feloldás helyett ismét egy sokkal kellett szembesülni a nemzetnek, amelyet csak fokozott a részben magyar területen is folyó háború borzalmi, és a nyilas diktatúra rémuralma.

A szekunder kutatás során ismeretet szereztem arról, hogy a háború után a kiterjesztett szovjet érdekszférának köszönhetően Magyarország elveszítette tényleges szuverenitását, és társadalma alapjaiban rendült meg. A rövid parlamentárisnak tekinthető demokráciát, a

köztársasági időszakot, felváltotta a szocializmus, amely már egyáltalán nem tűrte meg a régi világrendre utaló magatartást, így az irredenta és revíziós gondolatok nem juthattak hivatalosan a felszínre. A szigorú, felülről elfojtó rendszer nem tette lehetővé, hogy sikeresen feldolgozhassa múltját a nemzet. A szomszédos országokban élő külhoni magyarság belpolitikai ügyé nyilvánítása mérhetetlen károkat, törésvonalat okozott a magyar társadalmon belül és aláásta magyar kisebbség érdekvédelmét. A régi alkotásokat eltüntették, vagy betiltották. A kevés nyíltan revíziós, vagy a külhoni magyarság helyzetét megvilágító alkotások emigrációban születtek, ezekkel a magyar emberek akkor nem igazán találkozhattak, csak később a rendszerváltozás után.

A szakirodalmi kutatásom végén megtudtam, hogy milyen hatással bírt a rendszerváltozás Trianon traumájának feldolgozásában. A szocializmus bukása után ismét szabadon lehetett beszélni Trianonról és a külhoni magyarság helyzetéről. A művészeti területek szinte mindegyikén született alkotás, és a megmaradt régieket is rehabilitálták, egykori helyükre visszaállították, a kulturális intézmények pedig elkezdtek foglalkozni a témával. Megteremtődtek az alapjai egy valós párbeszéd lehetőségének, melynek során kibeszélheti a magyar társadalom a fájalmát. A 2010 óta rég nem látott mértékben vállalt szerepet a kormány a trauma feldolgozásában, és a határon túli magyarság érdekvédelmének ügyében.

Kérdőívemre adott válaszok elemzése után azt tudom megállapítani, hogy mindezen pozitív előrelépés ellenére, a társadalomban nem ment végbe gyökeres változás, nem vont le konklúziót az elmúlt 100 év tanulságából, még mindig érdemesnek találja a revízió lehetőségét, és mai napig nem tudta feldolgozni Trianon traumáját, ugyanakkor az érdeklődése sem veszett el a téma iránt, ami a legfiatalabbakra, a Z generáció tagjaira is kiváltképp igaz. Az emberek döntő többsége elismeri, hogy a kulturális intézmények és a művészetek képesek leghatékonyabban segíteni a trauma feldolgozásában. Megtudtam, hogy az irodalom és a filmművészet területén találtak a legtöbbször Trianon témájával, ugyanakkor nem különösebben ismernek Trianonhoz köthető művészeket, nem ismerik a hozzáköthető emlékezeti helyeket, ezáltal rendkívül megnehezedik számukra a trauma feldolgozása. A megkérdozettek bevallása alapján a családok legtöbbször nem érintette személyesen Trianon, ezért transzgenerációs traumáról csak nagyon kis arányban beszélhetünk.

8.1. Javaslat

Úgy gondolom a kultúráközvetítésnek fejlesztenie kellene a csatornáit, amelyekkel az emberek felé közelít. A 2020-as centenáriumi év kiváló lehetőséget nyújtott volna erre, ha a koronavírus nem hiúsítja meg a rendezvények offline megtartását. Az alkotások terén le kell vetkőzni a múlt század szimbólumkészleteit, és igazodni kell az új évezred kihívásaihoz. A második legtöbbet említett művészeti terület a filmművészet volt. Az a meggyőződésem, hogy ez reprezentálja a társadalmi igényeket, tehát ezen a területen tudna még hatásosan utat törni magának Trianon kulturális feldolgozása. Ugyan eddig kevés, jelentős filmalkotás pedig egy sem született, továbbá a téma megfoghatatlansága is rendkívül megnehezíti ennek körülményeit, de érdemes lenne ezen dolgozni a jövőben.

Az állami emléknap úgy hiszem megfelelő keretet tudna adni a trauma feloldásának, a névválasztást remek ötletnek tartom, úgy hiszem a „*nemzeti összetartozás napja*” végre levethetőné a sérelempolitikai identitást, ám mindenképpen elvetendőnek gondolom az emléknap integer, történelmi Magyarország képével való hirdetését. Az efféle jelképek ugyan vitathatatlanul szimbolizálhatják nemzetünk egységét, ugyanakkor téves képet adhatnak a múltat kevésbé ismerők részére, ezért elvetném a használatának ötletét ilyen célokra.

A külhoni magyarság megoldatlan ügye mai napig is létező problémakör aktualitását tekintve, ám a revízió már nem lehet aktuális, csakis a szoros együttműködés, és az egymást megérteni akarás segíthet. Az Európai Unió adta eddig a legjobb lehetőséget, amelyre Kossuth és a számtalan értelmiségi vágyott már évszázadok óta. Ebben a keretrendszerben lehet, sőt kell is tenni, ha olykor erélyesen is fellépve, de semmiképpen sem a nacionalizmus hangnemében.

Mindenképpen üdvözlendőnek tartom a kulturális kezdeményezéseket a szomszédos országokkal. Bátorítani kell a minket körülvevő országok közösségeit az együttműködésre, ez tudná legjobban a sovinszta támadásokat hatásosan kivédeni, orvosolni hosszútávon. Politikai szinten semmiképpen sem szabad hamis illúziókat kergetnünk, mint tettük azt sokáig az internacionálé jegyében, a fokozatosság elvét szem előtt tartva kell közeledni egymás felé. Trianon egy origo lehetne minden abban szerepet vállaló nemzet számára, hogy hol hibáztuk el a múltat. Egy ilyen kezdeményezés, amely ezt a gondolatot foglalná magába, hatásos tudna lenni a diplomácia terén.

Száz éve tudjuk hordani a fekete, dísztelen, égető acél gyűrűt. Bízom benne, hogy egy napon lesz erőnk majd levenni is.

9. Melléklet

9.1. Kérdőív

Trianon emlékezete a kulturális területek tükrében

Tisztelt Kitöltő!

Szepessy László vagyok a Budapesti Gazdasági Egyetem harmadéves hallgatója.

Kutatásom során arra keresem a választ, hogy 100 év távlatából miképpen igyekeztek Trianont értelmezni és feldolgozni a kulturális szegmensek az anyaországban és az elcsatolt területeken egyaránt. A ma élő embereknek jelent-e még valamit Trianon; mely kulturális területen találkoztak már ezzel a témával; van-e esetleg családi érintettségük a transzgenerációs elmélet tükrében.

A kérdőív kitöltése anonim és önkéntes alapon történik. Az adatokat csak összesítve elemzem és mutatom be, úgy, hogy az egyéni információk sehol sem azonosíthatóak.

A kérdőív kitöltése körülbelül 20 percet vesz igénybe.

(Kérem, hogy a válaszadáskor vonatkoztasson el a jelenlegi járványhelyzet miatti változásoktól)

Köszönöm a segítségét!

Mi az Ön neme? *

- Nő
- Férfi

Mi az Ön életkora? *

- 14-18 év között
- 19-25 év között
- 26-41 év között
- 42-56 év között
- 57-75 év között
- 75 év fölött

Mi az Ön iskolai végzettsége? *

- Általános iskola
- Szakiskola
- Szakközépiskola
- Gimnázium
- Főiskola (alap)
- Egyetem (mester)
- Tudományos fokozat

Mi az állampolgársága? *

Rövid szöveges válasz

Melyik országban él? *

Rövid szöveges válasz

Milyen településen él? *

- Főváros
- Nagyváros (100 ezer felett)
- Város (20-100 ezer között)
- Kisváros (5-20 ezer között)
- Község
- Falu

Mi az első dolog, ami eszébe jut Trianonról? *

Rövid szöveges válasz

Ön szerint a trianoni békeszerződés nemzeti traumát jelent ma is? *

Igen

Nem

Önnek jelent-e valamit Trianon? *

Igen

Nem

Ha igen, mit jelent Önnek Trianon? (Több válasz is lehetséges egyszerre)

Gazdasági trauma

Politikai trauma

Személyes trauma

Családi trauma (valamely családtagját, felmenőjét érintette)

Kulturális trauma

Egyéb...

Tud arról, hogy volt-e a családjának valamilyen érintettsége a trianoni békeszerződés következményeit illetően? *

Igen

Nem

Hol találkozott először trianoni békeszerződés fogalmával és annak a magyarság egészére gyakorolt hatásával? (Több válasz is lehetséges egyszerre) *

- Iskolában (tanórán)
- Munkahelyen
- Családban
- Médiában
- Barátoktól hallottam
- Nem találkoztam még
- Egyéb...

A művészetek mely területén találkozott Trianon témájával? *

- Színművészet
- Filmművészet
- Irodalom
- Képzőművészet
- Építészet
- Zeneművészet
- Egyik sem
- Egyéb...

Ön szerint, segítették-e megérteni és feloldani trianoni traumát a művészetek? *

Igen

Nem

Ha igen, mely művészeti ágak azok?

Filmművészet

Építészet

Színházművészet

Irodalom

Zeneművészet

Képzőművészet

Tudna-e olyan művészt megnevezni, akinek munkásságáról Trianon jut eszébe? *

Igen

Nem

Ha igen, kik lennének azok?

Rövid szöveges válasz

Magánbeszélgetései során előfordult már témaként Trianon? *

Igen

Nem

Ön szerint kellene-e beszélnünk / tudnunk a trianoni békediktátumról? *

Igen

Nem

Ön szerint érdemes lenne visszacsatolni az elszakított területeket Magyarországhoz? *

Igen

Igen, de csak az etnikai határok mentén

Nem

Meg tudná-e nevezni melyik állami ünnepnapunk kapcsolódik a Trianonhoz? *

Rövid szöveges válasz

Felismeri az alább látható emlékművet? *

Igen

Nem

Kép címe

Ha felismeri, meg tudná nevezni?

Rövid szöveges válasz

Segítene-e a szomszédos államokkal való (politikai/kulturális) kooperáció Trianon feldolgozásában? *

- Igen
- Nem
- Egyéb...

Felismeri az alább látható épületet? *

- Igen
- Nem

Kép címe

Ha felismeri, meg tudná nevezni?

Rövid szöveges válasz

Felismeri az alább látható múzeumot? *

Igen

Nem

Kép címe

Ha felismeri, meg tudná nevezni?

Rövid szöveges válasz

Ismer-e olyan kulturális intézményt, amely Trianonnal, mint témával foglalkozik? *

- Igen
- Nem

Ha igen, melyek azok?

Rövid szöveges válasz

Felismeri az alább látható emlékművet? *

- Igen
- Nem

Kép címe

Ha felismeri, meg tudná nevezni?

Rövid szöveges válasz

A 100 éves évforduló kapcsán hallott-e valamelyik megemlékező rendezvényről, programról? *

Igen

Nem

Volt-e már résztvevője ilyen megemlékezésnek? *

Igen, résztvettem

Még nem, de szeretnék

Még nem, de nem is szeretnék

Ha van személyes / családi érintettsége a trianoni békediktátummal kapcsolatban, tudna mesélni erről néhány mondatban? (Nem kötelező)

Hosszú szöveges válasz

10. Irodalomjegyzék

- Abkarovits, E., 2012. Csodaszarvas, IV. kötet: Negyvenéves a magyarországi táncházmozgalom. Budapest: Molnár Kiadó
- Ablonczy, B., 2020. Ismeretlen Trianon. Budapest: Jaffa Kiadó és Kereskedelmi Kft.
- Bárdi, N., 2013. Otthon és haza. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó
- Bécsy, T., 1998. Dráma- és színházművészet a két világháború között. In: Kollega Tarsoly, I., ed., Magyarország a XX. században III. kötet: Kultúra, művészet, sport és szórakozás. Szekszárd: Babits Kiadó pp. 235-323.
- Bodnár, J. L., 2020. Trianon hangjegyekben – a legnagyobbak nem irredenta nótákban jelenítették meg a traumát. 24.hu, (online) július 5. Elérhető: <https://24.hu/kultura/2020/07/05/trianon100-zene-bartok-bela-kodaly-zoltan-dohnanyi-erno-korus-psalmus-hungaricus/> (Hozzáférés dátuma: 2021.04.09.)
- Ferencz, Gy., ed., 2012. Ady Endre: A világosság lobogója alatt. Budapest: Nap Kiadó
- Gajdó, T., 2020. Az összefogás hiánya. A csehszlovákiai magyar színházi élet viszontagságai a két világháború között. Nemzeti Magazin, 6, pp. 39-43.
- Gajdó, T., 2020. A kék madár röpte. Kisebbségi magyar színházi élet Erdélyben a két világháború között. Nemzeti Magazin, 5, pp. 43-37.
- Helmeczi, B., 2020. Jön az Apponyi Albertről készült film, ez a színész fogja játszani. Promotions.hu, (online), június 2. Elérhető: <https://promotions.hu/orszagos/zene-film-kultura/2020/06/02/apponyi-albert-beszed-film-trianon-duna-televizio-ratoti-zoltan/> (Hozzáférés dátuma: 2021.04.15.).
- Jeszenszky, G., 2005. „Antall József, a nemzetpolitikus”. Valóság, 48, pp. 79-94.
- Kovács, D., 2020. Nagyobbát álmodók: Trianon és a magyar építészet II.. Építészfórum (online), június 5. Elérhető: Építészfórum: <https://epiteszforum.hu/nagyobbat-almodok-trianon-es-a-magyar-epiteszet-ii-> (Hozzáférés dátuma: 2021.04.10.).
- Kovács, S., 2006. Verecke. Földrajzi és történelmi barangolás a vidéken. Budapest: Hungarovox Kiadó

- Kós, K., 1911. Levél a balázsfalvi gyűlésről. Budapesti Hírlap, 211, p. 5.
- Kránicz, B., A., 2020. Hol vannak a magyar filmek Trianonról?. 24.hu, (online), június 8. Elérhető: <https://24.hu/kultura/2020/06/08/trianon-magyar-film/> (Hozzáférés dátuma: 2021.04.09.).
- Kríza I., 2003. A Székely himnusz születésének háttere. Honismeret, 5, pp. 57-68.
- parlament.hu, 2020. Orosháza jelene. (online) Elérhető: <https://www.parlament.hu/-/az-Osszetartozas-emlekhelye> (Hozzáférés dátuma: 2021.09.15.).
- Péter, L., ed., 2006. Juhász Gyula összes költeményei. 2. jav. kiad. Budapest: Osiris Kiadó
- Pétery, K., ed., 2014. Babits Mihály összegyűjtött versei. Szentendre: Mercator Stúdió
- Pomogáts, B., 1996. Trianon és a magyar irodalom. Tiszatáj, 6, p. 74)
- Reményik, S., 1935. Romon virág. Kolozsvár: Erdélyi Szépművészeti Céh
- Romsics, I., 2005. Magyarország története a XX. században. 3. javított, bőv. kiad. Budapest: Osiris Kiadó
- Romsics, I., 2017. Magyarország története. Budapest: Kossuth Kiadó
- Romsics, I., 2020. A trianoni békeszerződés. Budapest: Helikon Kiadó
- Rónai, Z., 2003. Ejnye, hol is lehet az a sír? Nyíró József emlékezete. Új Horizont, 6, p. 99.
- Sallai, Zs., 2020. Fantomfájdalom: táncdráma Trianon 100. évfordulójára. Deszkavízió, (online), december 1. Elérhető: <https://deszkavizio.hu/fantomfajdalom-tancdrama-trianon-100-evfordulojara/> (Hozzáférés dátuma: 2021.04.15.).
- Vallasek, J., 2018. Gyógyítható-e a Té-szindróma? Trianon alakváltozatai a kortárs magyar prózában. Pro Minoritate, tél, pp. 100–130.
- Vizi, L., 2016. A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig - Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920-2010). s.l.: CEPoliti Kiadó
- Waldapfel, J. & Szabolcsi, M., ed., 1952. József Attila Összes Művei, 2. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Zeidler, M., 2002. A magyar irredenta kultusz a két világháború között. Budapest: Teleki László Alapítvány